E - PRIRUČNIK ZA RAD SA MIGRANTIMA U OBRAZOVNOM SISTEMU

Projekat „PLES ZA SVE“

This project is funded by the European Union

CDI
Centar za društvene integracije

IOM
UN MIGRATION

E - PRIRUČNIK ZA RAD SA MIGRANTIMA U OBRAZOVNOM SISTEMU

Projekat „PLES ZA SVE“

Autor:

Doc. Dr Sanja Đurđević, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Dizajn i prelom:

Petar Matić

Izdavač:

Centar za društvene integracije (CDI), Vranje

Vranje, 2021.

Svi pojmovi koji su u ovom tekstu upotrebljeni u muškom gramatickom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

SADRŽAJ:

PREDGOVOR 4

UVOD 8

KLJUČNI POJMOVI 12

Modul 1: Zašto ljudi migriraju 17

Modul 2: Ljudska prava 21

Modul 3: Obrazovanje 26

Modul 4: Stereotipi i predrasude 34

Modul 5: Diskriminacija 38

Prilog: Radionice 48

Literatura 60

PREDGOVOR

Iako se broj prisilnih migranata uveliko razlikuje iz godine u godinu, broj izbeglica se generalno povećavao proteklih decenija. Trenutni broj je veći nego ikada ranije zabeležen. Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM) procenjuje se da je u svetu oko 272 miliona migranata, što predstavlja 3,5 procenata ukupne populacije.[1] Od ovog broja je 70,8 miliona prisilno raseljenih ljudi širom sveta (UNHCR 2019).

Prema izveštaju Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije, na kraju 2020. godine u Sbiji se u centrima za azil ili prihvatnim/tranzitnim centrima nalazilo 6.509 izbeglica i migranata, uglavnom iz Avganistana (2.929), Sirije (1.609), Pakistana (353), Bangladeša (253), Maroka (247) i 1.118 iz 48 drugih zemalja. Od ukupnog broja 5.647 su odrasli muškarci, 242 odrasle žene i 620 dece.[2]

U srpskoj javnosti je tokom prošle godine (2020) tema migracija postala više zastupljena i primećen je porast širenja negativnih i/ili netačnih informacija u vezi sa migrantskom i izbegličkom populacijom, a ovaj trend je bio posebno primećen tokom dvomesečnog vanrednog stanja proglašenog zbog pandemije COVID-19.

Istraživanje stavova građana Srbije prema izbeglicama i migrantima u Srbiji pokazalo je da su stavovi prema društvenoj jednakosti visoko podeljeni i da više od jedne trećine građana Srbije smatra da su neke grupe u društvu manje vredne.[3] Logično je onda očekivati da se kod ljudi sa ovakvom socijalnom percepcijom mogu razviti snažni diskriminatorni stavovi i negativan odnos prema migrantima i izbeglicama. Ovaj stav potkrepljuje podatak iz istog istraživanja da skoro 40% građana ima negativna osećanja prema izbeglicama i migrantima sa Bliskog istoka i Afrike. O izraženoj socijalnoj distanci prema migrantima i izbeglicama govori i to da skoro 60% građana prihvata da migranti borave u njihovom gradu ali samo ako je taj boravak privremen, dok se ne ostvare uslovi da oni nastave put ka nekoj od zemalja Zapadne Evrope.

1 Izveštaj dostupan na: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

2 Izvor: https://reliefweb.int/report/serbia/unhcr-serbia-monthly-update-december-2020

3 Izvor: https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2020/08/Stavovi-prema-izbeglicama-i-migrantima_2020.pdf

Zabrinjava i podatak da skoro dve trećine građana ima uverenje da bi porast broja migranata doveo do povećanja stope kriminala u Srbiji. Očigledno da je za ovakvo pogrešno uverenje prvenstveno odgovorna retorika kriminalizacije migranata, jer se na društvenim mrežama mesecima plasiraju neproverene informacije i razne teorije zavere. Naravno, mali broj građana ima saznanja o objektivnim podacima da su migranti odgovorni za zanemarljiv broj krivičnih dela u Republici Srbiji.[4]

Kao što je poznato, jedan od preduslova za razvoj predrasuda prema određenim grupama ljudi (u ovom slučaju prema izbeglicama i migrantima) jeste odsustvo kontakta sa pripadnicima te populacije. Pomenuto istraživanje je pokazalo da negativne emocije i strah od migranata nisu zasnovani na objektivnoj osnovi, jer skoro 95% građana Srbije nije imao kontakt sa izbeglicama i migrantima, dok su oni malobrojni, koji su imali kontakt, prijavili da je ta interakcija bila pozitivna.

Kada čujemo ovakve podatke postavljamo pitanja: Kako izgraditi inkluzivnije društvo, kako smanjiti predrasude, kako razviti empatiju prema ljudima koji proživljavaju tolike teškoće i izazove u svom životu i na svom izbegličkom, migrantskom putu? Neizostavno, potrebno je kreirati i realizovati različite programe kojima bi se kod naših građana povećala senzitivnost i tolerancija prema pripadnicima drugih kultura, razvio kritički odnos prema informacijama koje se plasiraju i omogućili češći kontakti sa pripadnicima migrantske populacije, jer bi takva lična iskustva doprinela smanjenju predrasuda, a samim tim i prostora za diskriminaciju.

Veoma važan segment u izgradnji inkluzivnog društva ima obrazovanje. U svim evropskim obrazovnim sistemima sve je veći broj učenika migranata. Ovo više nije prolazni fenomen već postaje stabilna strukturna karakteristika. Predškolski vaspitači i učitelji u situaciji su da se bave novom populacijom dece – učenika i roditelja o kojima su uglavnom tokom svog obrazovanja dobili malo relevantnih informacija. To znači da se suočavaju sa novim izazovima u podučavanju svojih učenika. Uspeh nastavnih metoda zavisi i od toga koliko se u nastavi koriste različite varijacije metoda učenja.

Republika Srbija se opredelila za human pristup prema migrantima i izbeglicama. U tome joj podršku pruža Evropska unija koja je najveći donator Republike Srbije u upravljanju migracijama (od 2015. godine, kada je počeo povećan priliv migranata na

[4] Ibid

teritoriju Republike Srbije, EU je donirala više od 98 miliona evra za humanitarnu pomoć i zaštitu migranata, a posebno zaštitu dece, za obezbeđivanje uslova za prihvat i smeštaj u prihvatnim i centrima za azil, uključujući hranu, zdravstvenu negu i obrazovanje, pomoć lokalnim zajednicama gde su smešteni migranti kako bi se ojačala socijalna kohezija.[5] Napore Srbije u upravljanju migracijskim izazovima podržava IOM Srbija. Misija IOM -a u Beogradu osnovana je 1992 godine, a Republika Srbija je postala članica IOM -a u novembru 2001. godine.[6]

Međunarodna organizacija za migracije (IOM) podržala je Projekat "Ples za sve", Centra za društvene integracije (CDI) iz Vranja, koji se realizuje u okviru druge faze projekta „Regionalna podrška upravljanju migracijama uz zaštitu prava migranata na Zapadnom Balkanu i Turskoj", za koji je sredstva obezbedila Evropska unija, a čiji je cilj jačanje otpornosti i društvene kohezije u zajednicama među migrantima i lokalnim stanovništvom, kroz podsticanje međusobne interakcije putem podrške za sprovođenje zajedničkih, usklađenih i participativnih inicijativa.

Ovaj priručnik nastao je u okviru Projekta "Ples za sve", sa namerom da studentima pedagoškog fakulteta u Vranju, koji su kao volonteri učestvovali u ovom projektu, bude važan alat na njihovom putu u građenju inkluzivnijeg društva kroz jačanje kapaciteta, sticanje praktičnih znanja i podizanje svesti o teškoćama i izazovima sa kojima se pojedinci iz izbegličke i migrantske populacije, naročito deca i mladi, svakodnevno suočavaju. Studenti pedagoškog fakulteta ne izučavaju na studijama teme iz oblasti migracija, osim delimično kao nastavne jedinice nekih predmeta. S obzirom da ne postoji predmet putem kog bi studenti na sistematski, jedinstven i sveobuhvatan način izučavali pitanja migracija, izostaju celovita saznanja o svim posledicama migracija. Jedan od ciljeva Projekta "Ples za sve" je da se kroz obuke studenti-volonteri sa pedagoškog fakulteta u Vranju osnaže za rad u najboljem interesu dece migranata, sa ciljem iznalaženja trajnog rešenja u skladu sa detetovim potrebama za obrazovanjem. U ostvarivanju ovog cilja nadamo se da će im pomoći ovaj Priručnik koji spaja teorijske i praktične aspekte integracije dece migranata u sistem obrazovanja. U priručniku se nalaze i konkretne radionice koje se mogu realizovati kroz sistem formalnog i neformalnog obrazovanja.

[5] www.euinfo.rs/podrska-eu-upravljanju-migracijama
[6] Više na: https://serbia.iom.int/iom-serbia

Ovaj Priručnik, nakon objašnjenja ključnih pojmova, uključuje 6 modula:

- Modul 1: Zašto ljudi migriraju
- Modul 2: Ljudska prava
- Modul 3: Obrazovanje
- Modul 4: Stereotipi i predrasude
- Modul 5: Diskriminacija
- Modul 6: Forum teatar

Kao dodatak priručniku prikazani su predlozi scenarija radionica za svaki modul.

Na kraju. kao što put migranata do željenog odredišta nije lak ni jednostavan tako i put do približavanja kulturoloških razlika i olakšavanja razumevanja između lokalnog stanovništva i migrantske populacije nije lak ni jednostavan. Ali mi iskreno verujemo da je moguć i da će studenti koristeći ovaj materijal na sistematski, jedinstven i sveobuhvatan način steći bazična znanja o pitanjima migracija, o svim posledicama migracija i da će na taj način biti osnaženi da rešavaju probleme migrantske populacije, posebno dece i mladih i da će se uspešnije boriti za suzbijanje ksenofobije i socijalne isključenosti.

Prof. Dr Sanja Đurđević, psihoterapeut i profesor na

Visokoj školi socijalnog rada u Beogradu

15.09.2021. Beograd

**Photo by Sébastien Goldberg on Unsplash*

UVOD

Migration is an expression of the human aspiration for dignity, safety and a better future……

Migracije su izraz ljudske težnje za dostojanstvom, sigurnošću i boljom budućnošću……

Ban Ki-Moon (UN Secretary General), 2013

Migracije ljudi stare su koliko i samo ljudsko društvo. Ljudi nekada migriraju jer imaju snove o boljem životu na nekom drugom mestu. Ali nekada je migracija poslednja šansa, preduslov golog preživljavanja, bekstvo iz ratne zone, gde su život i sloboda ugroženi.

Često nam brojevi mogu pomoći da bolje razumemo promenljivost sveta u kome živimo i u kome planiramo budućnost.

Trenutna globalna procena je da je u svetu u 2019. godini bilo oko 272 miliona međunarodnih migranata, što predstavlja 3,5% svetske populacije.

Od toga broj interno raseljenih lica zbog nasilja i sukoba dostigao je 41,3 miliona, što je najveći rekord od kada je Centar za praćenje internog raseljavanja počeo praćenje migracija (od 1998).

Zemlje porekla najvećeg broja izbeglica (oko 16,6 miliona, odnosno 82% ukupne izbegličke populacije) poslednjih sedam godina su - Sirijska Arapska Republika, Avganistan, Južni Sudan, Mjanmar, Somalija, Sudan, Demokratska Republika Kongo, Centralnoafrička Republika, Eritreja i Burundi.

U trenutku pisanja ovog priručnika (avgust/septembar 2021) zemlje Balkana i Evrope se suočavaju sa novim talasom izbeglica iz Avganistana, jer je u toj zemlji zbog povlačenja međunarodnih trupa, došlo do pogoršanja situacije u oblasti bezbednosti i ljudskih prava.

Tokom proteklih nekoliko godina (i još uvek) nezapamćen talas migranata i izbeglica preplavljuje Zapadni Balkan. Migraciona ruta Zapadnog Balkana postala je jedan od vodećih puteva za ulazak migranata u EU, što je rezultiralo time da je više od pola miliona osoba prošlo kroz Srbiju. U 2019. godini je 12935 osoba izrazilo nameru da zatraži azil u Srbiji.[7] U 2017. godini u centrima za prihvat migranata u Srbiji bilo je ukupno 23015 registrovanih migranata, u 2018. godini taj broj je nešto manji 22893, dok se u 2019. godini broj povećao na 35094, a do kraja septembra 2020. godine ukupno je registrovano 38460 migranata. Komesarijat za izbeglice i migracije[8] zabeležio je u januaru 2021. godine 3180, a u februaru 2273 novoregistrovanih migranata. Većina novopridošlih migranata stigla je iz Avganistana, Sirije i Somalije.[9]

U odnosu na prve godine izbegličke krize kada su se izbeglice zadržavale nekoliko dana ili nedelja, zadržavanje je produženo na više meseci. Takođe, od početka 2016. struktura migrantske i izbegličke populacije se menjala, tako da je u ovoj populaciji sada najviše žena, dece i starijih. Zajednički život migranata u kampovima otvorio je brojna pitanja i izazove kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Posebno vulnerabilne kategorije su samohrane majke sa decom, deca bez pratnje ili deca u pratnji bliskih srodnika, mladi bračni parovi sa decom koja su rođena u kampovima. Na decu predskolskog i uzrasta do 15 godina, inače veoma senzitivnu na okolnosti u kojima odrastaju i sazrevaju, dogadjaji poput migracija ostavljaju duboke i bolne

[7] Izvor: Government of the Republic of Serbia (2020). Migration profile of the Republic of Serbia for 2019.
[8] Više o Komesarijatu za izbeglice i migrante na njihovom zvaničnom sajtu: https://kirs.gov.rs/cir
[9] Izveštaj UNHCR, dostupan na: https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Serbia%20Update%20January-February%202021_0.pdf

posledice i utiču na njihov dalji emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj. Kod adoslescentne populacije, u uslovima preživljenih dogadjaja i posttraumatskih okolnosti i u okruženju sa neizvesnom budućnošću, moguća su povećana ispoljavanja bunta i agresije prema okruženju, kao i veća verovatnoća socijalnih i emocionalnih poremećaja u ponašanju. Konvencija o pravima deteta[10] kao pravni instrument koji definiše zaštitu dece u vanrednim situacijama je osnov na kom počivaju procedure zaštite dece unutar sistema socijalne zaštite i sistema obrazovanja u Republici Srbiji.

Dete u pokretu (pripadnik migrantske populacije) ima pravo da očekuje podršku i pomoć profesionalaca bez obzira na pol, uzrast, smetnje u razvoju, društvenu klasu, etničku pripadnost, religiju, jezik, političko ubeđenje ili seksualnu orjentaciju. Konvencija o pravima deteta navodi princip nediskriminacije i dužnost država ugovornica da obezbede prava iz Konvencije svakom detetu u okviru svoje nadležnosti.[11]

Primeri dobre prakse iz mnogih zemalja sveta pokazali su da je za uspešnu migracionu politiku jedan od glavnih faktora uspešna integracija dece i mladih u obrazovni sistem, jer se na taj način uspostavljaju i jačaju temelji integracije migranata u društvo. Multikulturalni pristup u obrazovanju ističe važnost tolerancije, međusobnog prihvatanja, poštovanja drugih pojedinaca i grupa. Ovakav pristup sigurno daje najbolje rezultate, jer deca iz različitih etničkih i kulturnih sredina dobijaju jednake šanse (Heckmann, 2008[12]; Krstić, 2012[13]).

Obrazovanje u svojoj suštini treba da se bavi prirodom odnosa između učenika migranata i drugih učenika, da oblikuje takva iskustva i interakcije koje će stvarati mostove i uticati na stvaranje pozitivnih stavova i verovanja o izbeglicama (“dobrodošli u zajednicu”). I ako se u našoj zemlji ulažu napori da se deca migrantni uključe u sistem obrazovanja, ovaj proces ne ide lako i u njemu postoji dosta i pogrešnih i preskočenih koraka.

[10] Tekst Konvencije na: https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf

[11] Djurdjević, Dukanac (2019), Psihosocijalna podrška mladim migrantima, INTERNATIONAL SCIENTIFIC–PROFESSIONAL CONFERENCE “Challenges in theory and practice of social work with migrants”, Zbornik apstrakta, Visoka škola socijalnog rada Beograd, 2019

[12] Heckmann, F. (2008). Education and migration. *Strategies for integrating migrant children in European schools and societies. A synthesis of research findings for policy-makers*.

[13] Krstić, I. (2012). Zaštita prava migranata u Republici Srbiji. Priručnik za državne službenike I službenike u lokalnim samoupravama. *Beograd: Međunarodna organizacije za migracije-Misija uSrbiji*.

Uprkos stalnim naporima različitih aktera, i dalje postoji posebna zabrinutost za decu bez pratnje[14], jer su oni u posebno velikom riziku od nasilja, zlostavljanja i drugih problema. U ovim slučajevima važno je imati odgovarajuće kapacitete za adekvatnu identifikaciju, procenu potreba, utvrđivanje njihovih najboljih interesa i pružanje dodatne podrške tokom procesa upravljanja predmetima.

Većina dece pohađa osnovnu školu; međutim, manji broj pohađa srednje ili visoko obrazovanje; brojke dodatno opadaju kada su devojčice u pitanju.

S obzirom na to da deca migranti predstavljaju ugrožene grupe sa specifičnim potrebama neophodno je ponuditi im specifične vidove pomoći. I iz tog razloga neophodno je kreiranje različitih programa koji mogu doprineti poboljšanju kvaliteta života izbeglih lica i doprineti smanjenju njihove traumatizacije.

[14] Termin „deca bez pratnje“ obuhvata široku definiciju dece koja migriraju, tako je unutar njega moguće identifikovati različite grupe ,,dece u pokretu“ : deca migranti, deca izbeglice, deca interno raseljena lica, deca tražioci azila, deca povratnici iz procesa readmisije, deca žrtve trgovine ljudima, deca koja žive ili rade na ulici, krijumčarena deca, deca bez državljanstva, deca nomadi ili deca putnika, maloletna lica (deca) bez pratnje, razdvojena deca.

KLJUČNI POJMOVI

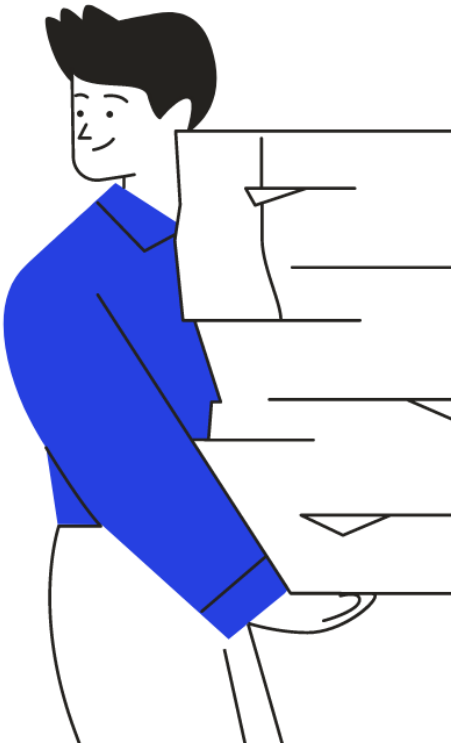

Navodno je odgovor na pitanje *„Ko je migrant?“* vrlo jednostavan: većina zemalja je usvojila UN definiciju da je međunarodni migrant neko ko promeni svoju zemlju uobičajenog boravka, bez obzira na razlog migracije ili pravni status. Generalno, pravise razlika između kratkotrajne ili privremene migracije, koja obuhvata kretanja u trajanju od tri do 12 meseci, i dugotrajne ili trajne migracije, koja se odnosi na promenuzemlje prebivališta u trajanju od jedne godine ili više.[15]

Međutim, u stvarnosti, odgovor je komplikovaniji. Prvo zato što pojam „migrant“ pokriva širok spektar ljudi u raznim situacijama. Drugo, veoma je teško utvrditi koliko je dugo migrant u inostranstvu. I treće, kao što je važno definisati posle kog vremena neko postaje migrant važno je definisati i kada prestaje biti migrant.[16] Migracije su važne kako zbog njihovih negativnih posledica po same migrante tako i po izazove koje postavljaju pred društva odredišta.

Da bismo razumeli razlike između izraza: “izbeglica”, “migrant”, “regularni/neregularni migrant”, koji su često nejasni i koriste se naizmenično, razmotrićemo koje kategorije migranata pominje literatura.

Postoje tri glavna načina na koja su međunarodni migranti obično kategorisani.

1) Prva podela je na „dobrovoljne“ i „prisilne“ (nedobrovoljne) migrantne. Prisilne migracije su one u kojima su ljudi bili prinuđeni da napuste svoju zemlju zbog sukoba, progona, gladi. Ovi ljudi se nazivaju “izbeglicama”. Prema podacima Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR) ima oko 9 miliona izbeglica širom sveta. Svakako, daleko je više migranata koji su napustili svoju zemlju dobrovoljno – procena je da je taj broj oko 190 miliona.
2) Druga podela je ona koja deli migrante na ljude koji se sele iz političkih razloga i one koji se sele iz ekonomskih razloga. Prvi se obično, takođe, nazivaju izbeglicama, jer su bili prinuđeni da napuste svoju zemlju zbog političkog progona ili sukoba. Drugi se obično nazivaju radnim migrantima, odnosno ljudima koji odlaze iz svoje zemlje u druge zemlje da bi pronašli posao ili bolje

[15] United Nations Department of Economic and Social Affairs https://refugeesmigrants.un.org/definitions
[16] Cohen, J. H., & Sirkeci, I. (Eds.). (2021). *Handbook of Culture and Migration*. Edward Elgar Publishing.

mogućnosti za posao ili bolje uslove rada. Postoji i grupa migranata koja se nalazi negde između ekonomskih i političkih migranata i u nju spadaju ljudi koji migriraju uglavnom iz društvenih razloga (žene i deca koja se sele da se pridruže svojim muževima/očevima koji su našli posao u inostranstvu, kroz proces spajanja porodice).

3) Treća podela je na "legalne" (regularne) i „ilegalne" (neregularne) migrante. Koncept „neregularnih" migranata obuhvata širok spektar ljudi, uglavnom migranata koji ulaze u zemlju ili bez dokumenata ili sa falsifikovanim dokumentima, ili onih koji ulaze legalno, a zatim ostaju nakon što im izdata viza ili radna dozvola istekne.

Ova navedena kategorizacija je samo teorijska jer u stvarnosti postoje preklapanja između različitih kategorizacija. Tako većina dobrovoljnih migranata spada u grupu ekonomskih migranata, a mnogi prisilni migranti su politički migranti ili izbeglice.[17] Zbog ovog preklapanja kao i nedovoljno relevantnih informacija u javnosti, postoji percepcija da su pojmovi migrant i izbeglica sinonimi.

Ne može se reći da postoji univerzalna opšte prihvaćena definicija migracije ili migranta, jer postoje različite posebne definicije ključnih pojmova vezanih za migracije, uključujući pravne, administrativne, za potrebe istraživanja ili statistike.

U nastavku dajemo definicije ključnih pojmova koje su sadržane u rečniku IOM-a (Glossary on Migration) i koje ćemo koristiti u ovom priručniku.[18]

MIGRANT je osoba koja se udaljava od svog uobičajenog prebivališta, bilo unutar zemlje ili preko međunarodne granice, privremeno ili trajno, i iz raznih razloga (Glossary on Migration, str. 132)

MIGRANT U NEREGULARNOJ SITUACIJI je osoba koja se kreće ili se preselila preko međunarodne granice bez dozvole da uđe ili ostane u državi u skladu sa pravom i međunarodnim ugovorima te države (Glossary on Migration, str. 133)

[17] Ibid
[18] Glossary on Migration, 2019. Dostupno na: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

MIGRANT U REGULARNOJ SITUACIJI je osoba koja se kreće ili se preselila preko međunarodne granice uz dozvolu da uđe ili ostane u državi u skladu sa pravom i međunarodnim ugovorima te države (Glossary on Migration, str. 134)

MIGRANTI U VULNERABILNOJ SITUACIJI su migranti koji ne mogu efikasno uživati u svojim ljudskim pravima, koja su u povećanom riziku od kršenja i zloupotrebe i koji zbog toga imaju pravo na posebnu pažnju i brigu (Glossary on Migration, str. 134)

IZBEGLICA je osoba koja se zbog osnovanog straha od progona na osnovu rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja, nalazi van svoje zemlje i nije u mogućnosti ili, zbog straha, nije voljna da iskoristi zaštitu te zemlje; ili koja ima boravište van svoje zemlje ali iz razloga pomenutih događaja, nije u mogućnosti ili zbog straha nije voljna, da se vrati (Glossary on Migration, str. 171).[19]

****

Pomenućemo i tačku gledišta UNHCR -a u vezi toga šta je tačno „izbeglica“ ili „migrant“.[20]

Prema dokumentima UNHCR ova dva pojma imaju različita značenja, a njihovo mešanje u medijima i javnom diskursu može dovesti do problema kod obe ove populacije, pa je stoga veoma važno pojasniti razlike između ovih izraza.

Izbeglice su osobe koje beže od oružanog sukoba ili progona. Oni se nalaze u krajne opasnim, često nepodnošljivim situacijama i to ih tera da prelaze nacionalne granice kako bi potražili sigurnost u drugim zemljama i na taj način postali međunarodno priznati kao „izbeglice“ sa pristupom pomoći koje nude države u koje dolaze, UNHCR i druge organizacije. To su ljudi za koje odbijanje azila ima potencijalno smrtonosne posledice. Izbeglice su definisane i zaštićene u međunarodnom pravu. Konvencija o izbeglicama iz 1951. godine (kao i drugi pravni tekstovi) predstavlja kamen temeljac moderne zaštite izbeglica. Ova Konvencija definiše ko je izbeglica i navodi osnovna prava koja bi države trebalo da obezbede izbeglicama. Jedan od najosnovnijih

[19] Ova definicija je preuzeta iz Konvencije o statusu izbeglica
(čl. 1A(2) https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf
[20] Dostupno na: https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html

principa postavljenih u međunarodnom pravu je da izbeglice ne treba proterivati niti vraćati u situacije u kojima bi njihov život i sloboda bili ugroženi.

Migranti su osobe koje se odlučuju za preseljenje uglavnom da bi poboljšali svoj život pronalaskom posla, ili u nekim slučajevima, zbog obrazovanja, okupljanja porodice ili drugih razloga. Za razliku od izbeglica koje ne bi bile sigurne ako se vrate u zemlju porekla, migranti se ne suočavaju s takvim preprekama za povratak.

Države regulišu status i prava migranata i izbeglica u skladu sa sopstvenim zakonima i normama koje su definisane tim nacionalnim zakonima, ali u skladu sa međunarodnim pravom.

Pomenuli smo da izjednačavanje pojmova izbeglica i migranata može imati ozbiljne posledice po život i sigurnost izbeglica. Ovo zato što ove dve grupe ljudi zahtevaju često različitu specifičnu pravnu zaštitu (posebno se ovo odnosi na izbeglice, zbog njihove posebne situacije).

Konvencija o statusu izbeglica definiše izbeglicu kao osobu koja je prešla međunarodne granice kao rezultat „osnovanog straha od progona“ zbog svoje verske, političke, seksualne ili druge lične pripadnosti identiteta i čija ih država neće ili ne može zaštititi ili može biti telo koje ih progoni (Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1951).

Azil je oblik međunarodne zaštite koja se garantuje osobama koje beže od progona ili neke druge ozbiljne opasnosti u svojoj sopstvenoj zemlji. [21] Sama reč azil vodi poreklo od grčke reči asylon, koja znači slobodu od gonjenja.

[21] http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/index_en.htm

Modul 1.

Migracije kao individualna percepcija nesigurnosti (prema Teoriji sukoba)

Jedno od uobičajenih pitanja u oblasti migracija je: zašto ljudi migriraju? Jedan od brojnih pristupa koji daje odgovor na ovo pitanje je Teorija sukoba koja u prvi plan stavlja karakteristike zemalja iz kojih ljudi migriraju i istražuje faktore koji motivišu osobe da odlaze iz svojih zemalja. Prema ovom modelu ljudi imaju tendenciju da migriraju onda kada sukobi dostignu nepodnošljiv nivo za njih i kada njihova percepcija nesigurnosti postane velika. Ključni pojam u ovom modelu je "sukob". Pokazalo se da su sukobi, bilo da su latentni ili eksplicitni, glavni pokretači migratornih kretanja. Ovi sukobi izazivaju percepciju nesigurnosti, pa se migracija javlja kao funkcija sukoba. Dakle, okruženje i ljudska nesigurnost dovode do iseljavanja jer ljudi odlučuju da izbegnu sukobe. Ovde je važno reći da se pojam sukob shvata u širem smislu od pojmova kao što su tenzije, neslaganje, oružani sukob, odnosno rat. Drugim rečima, prema ovom modelu, pored ovog nabrojenog, sukob uključuje i društvene, političke, kulturne, ekološke i ekonomske neprijatnosti, a ključni značaj ima individualna percepcija nesigurnosti, jer i u situacijama ovih sukoba ne migriraju svi već određen broj ljudi. Realnost pokazuje da migracije nisu jedini odgovor na sukobe čak i kada su izrazito nasilne i opasne po život. Između 2011. i 2019. godine, više od 6 miliona Sirijaca je napustilo zemlju zbog građanskog rata. Pitanje koje postavljaju Cohen i Sirkeci u svojoj knjizi Kultura migracija je zašto to nisu učinile preostale tri četvrtine sirijskog stanovništva koje su se takođe suočile sa istim nasiljem i istim problemima.[22] Odgovor na ovo pitanje leži jednim delom u individualnim ljudskim sposobnostima da opstanu i u teškim situacijama, a delom u njihovoj 'percepciji' stepena nesigurnosti. Migracija tako postaje opcija tek kada ljudi uvide da nisu sposobni da opstanu u sredini u kojoj je sukob i kada stepen nesigurnosti postane nepodnošljiv.[23]

Da bismo razumeli kako se formiraju percepcije, moramo se podsetiti koje to potrebe ljudi imaju. O bazičnim ljudskim potrebama govorio je Abraham Maslov u svojoj teoriji hijerarhije potreba (Maslov 1943: 382).[24] S obzirom na značaj ove teorije za

[22] Cohen, J.H. and I. Sirkeci, 2011. Cultures of Migration: The Global Nature of Contemporary Mobility. University of Texas Press.
[23] Ibid
[24] Maslow, A.H., 1943. A theory of human motivation. Psychological Review 50(4): 370–396

razumevanje naše teme podsetićemo se kojih to pet urođenih ljudskih potreba pokreću i usmeravaju ponašanje čoveka (i koje su hijerarhijski organizovane od najjače do najslabije):

1. *Fiziološke potrebe (za hranom, vodom, seksom) su* najsnažnije ljudske potrebe, koje se najteže odlažu. Ove potrebe dominiraju kod ljudi u siromašnim društvima gde je borba za opstanak svakodnevna briga, dok razvijenija društva pružaju pojedincu više mogućnosti da se fokusira na „više“ potrebe.
2. *Potreba za bezbednošću* koja podrazumeva potrebu za sigurnošću, stabilnošću, redom i predvidljivošću i jasnoćom situacija.
3. *Potreba za pripadanjem i ljubavlju koja* se zadovoljava kroz različite interpersonalne odnose ili socijalne odnose u grupi.
4. *Potreba za poštovanjem i samopoštovanjem* koja je nužna za uspostavljanje poverenja u vlastite kapacitete, vrednosti i adekvatnost (za osećanje kompetentnosti).
5. *Potreba za samoaktualizacijom* je najviša potreba u hijerarhiji, a njena zadovoljenost zavisi od mere u kojoj je osoba ostvarila i ispunila svoje talente, sposobnosti i druge potencijale. Uspešna samoaktualizacije se može postići ako su niže hijerarhijske potrebe zadovoljene i ako osoba ima sigurnu i realnu sliku o sebi.

Dakle, potreba za sigurnošću je jedna od osnovnih potreba svakog ljudskog bića. Kada govorimo o migrantima i izbeglicama mi se vraćamo na pitanje zašto isti uslovi ne stvaraju iste vrste nesigurnosti među pojedincima. Drugim rečima, zašto percepcija bezbednosti i nesigurnosti varira od osobe do osobe. Očigledno, kao što smo videli u modelu sukoba - percepcija nesigurnosti je ključ za razumevanje i analizu ljudskih migracija.[25]

U objašnjenju doživljaja nesigurnosti Carro i saradnici (2010) istakli su značaj javnog prostora i definisali tri latentna faktora koji utiču na doživljavaj nesigurnosti:[26]

[25] Özmen, S. Establishing Feeling of Security for the People Who Suffer from Conflict. In *TMC2017 ~~Conference Proceedings~~* (pp. ~~13~~-21). Transnational Press London.

[26] Carro, D., Valera, S., & Vidal, T. (2010). Perceived insecurity in the public space: Personal, social and environmental variables. *Quality & Quantity*, *44*(2), 303-314.

1) Lične kompetencije za snalaženje - koje uključuje lične karakteristike koje se odnose na osećaj nesigurnosti na određenom mestu. Kao promenljive navode se lična ranjivost (starost, pol), strategije suočavanja: društvena podrška i kognitivna vera u sopstvene sposobnosti, emocionalna strategija i kontrola ponašanja (aktivna ili pasivna samozaštita).
2) Doživljaj okruženja kao opasnog, ali i dalje kao mesta gde društveni uticaj može ublažiti nesigurnost.
3) Doživljaj da je okruženje opasno, a ova percepcija je potkrepljena i fizičkim dokazima (npr. osvetljenje, vandalizam u toku dana) i društvenim aspektima (npr,prisustvo potencijalnih agresora, male mogućnosti socijalne podrške) (Carro et al. 2010: 305).

Uticaj ovih faktora je svakako individualni i različit kod svakog pojedinca. Mislimo da je onda ispravno da citiramo Ozmena (2017: 14) da je „Život iluzija koju oblikuje naša percepcija“. Dakle, postoji mogućnost da nemamo konkretne, očigledne razloge da se osećamo nesigurno, ali čak i taj iluzorni osećaj nesigurnosti i anksioznosti je stvaran i mora se uzeti u obzir za razumevanje ljudi koji se odlučuju da migriraju.

Baš iz razloga što je izraz migracija povezan sa sukobima i sa kretanjem ljudi koji beže od sukoba, neki autori su se zalagali za šire razumevanje pojma migracija i predlagali umesto termina migracija termin “mobilnost”.[27] Ipak, mnogo je ustaljenija definicija migranata kao osoba koje odlaze iz svoje zemlje porekla ili države uobičajenog boravka, sa namerom da ostanu ili trajno ili privremeno u drugoj zemlji bez obzira na sve moguće posledice (Kotzur & Feil, 2021).[28]

[27] Boeles, P., Den Heijer, M., Lodder, G. G., & Wouters, C. W. (2014). *European Migration Law 2nd edition*. Intersentia.
[28] Kotzur, M., & Feil, L. A. (2021). A culture of mobility? Perspectives on the human rights-based migration government. In *Handbook of Culture and Migration*. Edward Elgar Publishing.

Modul 2.

Albert Ajnstajn je govorio da je istorija dobrim delom ispunjena večitom borbom za ljudska prava u kojoj ne može biti definitivne pobede.

Pitanje ljudskih prava i ljudskog dostojanstva usko je povezano. U filozofskom smislu goli život sam po sebi ne bi bio ništa drugo do prazna školjka, da ne postoji parvo na život i na dostojanstven razvoj ličnosti. Mi ćemo se ipak u ovom poglavlju baviti samo ljudskim pravima migranata i izbeglica i njihovoj zaštiti.

Doneta od strane Ujedinjenih nacija 1948. godine, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (engl. Universal Declaration of Human Rights) svim ljudima garantuje uživanje ljudskih prava na ravnopravnoj osnovi, bez ikakve diskriminacije. Ljudi ne smeju biti diskriminisani zbog svog pola, boje kože, seksualne orijentacije, veroispovesti, jezika, političke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porekla, kao ni bilo kojeg statusa koji se stiče rođenjem (UN, 1948). Standardizaciju ovih prava na tlu Evrope predstavlja Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda doneta od strane Saveta Evrope 1950. godine. Ovi opšti vrednosni okviri koji se tiču svih ljudi na svetu samim tim se odnose i na migrante. Države imaju obavezu da jemče, obezbede i zaštite prava svih lica kada se nađu na njihovoj teritoriji, bez obzira na to da li su njeni državljani.[29]

Ljudska prava služe kao orijentaciona tačka koja dozvoljava ili ograničava migracije, ali uvek iz perspektive ljudskih sloboda. Ako se ljudska prava posmatraju na ovaj način onda ona aktiviraju pravce delovanja i obavezuju odgovorne aktere države da budu kreativni.

Međunarodni okvir za ljudska prava jasno daje do znanja da su **ljudska prava univerzalna**, **neotuđiva, nedeljiva i međuzavisna**. U skladu sa ovim države preuzimaju obaveze da u skladu sa međunarodnim pravom uspostave domaće mere i zakonodavstva koje odražavaju te obaveze. Tako međunarodni okvir ljudskih prava koji su države uspostavile pruža zaštitu svim osobama, uključujući i sve migrante.

U osnovna prava svih lica, bez obzira na njihov migracioni status spadaju:

[29] Universal Declaration of Human Rights, adopted by General Assembly Resolution 217 A(III) of 10 December 1948, http://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html. Pristup 28.08.2021.

- pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti, pravo na slobodu od proizvoljnog hapšenja ili lišenja slobode, pravo na traženje i dobijanje azila od progona;
- pravo na slobodu od diskriminacije po osnovu rase, pola, jezika, veroispovesti, nacionalnog ili socijalnog porekla ili kakvog drugog statusa;
- pravo na zaštitu od zlostavljanja i eksploatacije, pravo na slobodu od ropstva i prinudnog rada, pravo na slobodu od mučenja i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja;
- pravo na pravično suđenje i pravno zadovoljenje;
- pravo na zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uključujući pravo na zdravlje, odgovarajući životni standard, socijalnu zaštitu, odgovarajući stan, obrazovanje, pravične i povoljne radne uslove.

Pored međunarodnih konvencija o zaštiti ljudskih prava postoje međunarodni pravni instrumenti koji se posebno bave pravima migranata i izbeglica. Izbeglice i migranti imaju pravo na ista univerzalna ljudska prava i osnovne slobode, koje se moraju poštovati, štititi i ispunjavati u svakom trenutku. Važno je naglasiti da s obzirom na to da su migranti i izbeglice različite grupe, na pitanja vezana za njihova prava i zaštitu primenjuju se zasebni pravni okviri. Razlikovanje vrsta migracija je izuzetno važno za nacionalne vlasti jer se na migrante primenjuju nacionalni zakoni o upravljanju migracijama, a na izbeglice se primenjuju norme iz nacionalnog zakonodavstva i međunarodnog prava. Da se podsetimo, ljudi koji iz svoje zemlje beže kako bi izbegli gonjenje nazivaju se **izbeglicama** i imaju pravo na **specijalnu** zaštitu koja je zajamčena pomenutom međunarodnom Konvencijom. Ako odlaze iz svoje zemlje iz svih ostalih razloga, definišu se kao **migranti** i ne uživaju specijalnu, nego **opštu** zaštitu po međunarodnom pravu ljudskih prava.[30]

Pre 70 godina (28.07.1951) doneta je Konvencija UN o statusu izbeglica, poznatija kao Ženevska konvencija, koja ima centralno mesto u međunarodnoj zaštiti izbeglica. Ona je podstakla države da u najvećoj mogućoj meri prema licima koja se nalaze na njihovoj teritoriji kao izbeglice, postupaju na način koji je predviđen u toj konvenciji.Konvencija je instrument koji se odnosi na status i prava i sadrži određen broj osnovnih

[30]Dostupno na: https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf

načela, kao što je na primer načelo zabrane diskriminacije, kažnjavanja i proterivanja. Tako se odredbe Konvencije primenjuju bez diskriminacije obzirom na rasu, veru ili državu porekla.[31] Naša zemlja je ratifikovala ovu Konvenciju 1960.godine ("Sl. list FNRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi", br. 7/60).

Zbog izbegličko-migrantske krize, koja je kulminirala 2015. godine, predstavnici država članica UN, usvojili su 2016. godine Njujoršku deklaraciju o izbeglicama i migrantima, koja je pokrenula sveobuhvatnije analiziranje i uređivanje mešovitih, izbegličko-migrantskih kretanja ljudi. Ova deklaracija reafirmiše ljudska prava svih izbeglica i migranata, bez obzira na status, i zalaže se za potpunu zaštitu tih prava. Ona podseća da „iako se tretman izbeglica i migranata uređuje pojedinačnim pravnim okvirima, izbeglice i migranti imaju ista univerzalna ljudska prava i fundamentalne slobode”. [32] [33]

Nakon Njujorške deklaracije na međunarodnoj konferenciji održanoj u Maroku, u Marakešu 10. i 11. decembra 2018. godine usvojen je Globalni dogovor o bezbednim, uređenim i regulisanim migracijama.[34] Ovaj dokument predstavlja važan doprinos pojačanoj saradnji na međunarodnim migracijama u svim njenim dimenzijama. On je potvrdio Njujoršku deklaraciju za izbeglice i migrante i nadogradio je postavljanjem 23 cilja, koji sadrže obaveze i preporuke za relevantne instrumente politike i najbolju praksu na planu bezbednih, uređenih i regulisanih migracija.

Neki od ciljeva bezbedne, uređene i regulisane migracije su: Pružiti tačne i pravovremene informacije u svim fazama migracije; Osnažiti i migrante i društvo da ostvare potpunu inkluziju i društvenu koheziju; Uklanjati sve oblike diskriminacije i promovisati u javnosti diskurs za oblikovanje percepcije migracija zasnovanog na dokazima; Investirati u razvoj veština i olakšati međusobno priznavanje veština, kvalifikacija i kompetencija; Rešavati i smanjiti ranjivosti u migraciji.[35]

[31] Tekst Konvencije može se pročitati na: https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf
[32] http://azil.rs/azil_novi/wp-content/uploads/2018/03/Ljudska-prava-SR.pdf str 6 (pristupljeno 28.8.2021.)
[33] Assembly, U. G. (2016). New York declaration for refugees and migrants. *UN Doc. A/71/L*, *1*, 13.
[34] McAdam, J. (2019). Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. *International Legal Materials*, *58*(1), 160-194.
[35] Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration A/RES/73/195 Dostupno na: https://migrationnetwork.un.org/sites/default/files/docs/gcm-n1845199.pdf

Slično, i na nivou Evrope doneta su dokumenta na osnovu pravnih instrumenata i praksi Evropske unije i Saveta Evrope, kojima je regulisana migraciona politika Evrope. To su pre svega dokumenti u okviru Lisabonskog sporazuma (EU, 2007), Povelji o osnovnim pravima EU (EU, 2000), Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Council of Europe, 1950) i Evropske socijalne povelje (Council of Europe (1961).

Srbija, kao potpisnica međunarodnih pravnih instrumenata relevantnih za zaštitu migranata i izbeglica ima obavezu da donosi zakone koji su u skladu sa međunarodnim pravnim standardima, propisanim ovim dokumentima. Drugo, s obzirom da naša zemlja teži da se pridruži EU, počela je da usklađuje svoje zakonodavstvo sa zakonom Evropske Unije.

Neki od zakona Republike Srbije relevantni za pitanja migranata i izbeglica su:

- Zakon o upravljanju migracijama (“Sl. glasnik RS” ,107/12) koji migracije definiše kao svaki bilo dobrovoljni bilo prinudni prelazak iz države porekla ili boravka u Republiku Srbiju sa ciljem privremenog boravka ili stalnog nastanjenja.

- Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica za period 2015–2020. godine, usvojena 10.07.2015. godine (“Sl. glasnik RS”, 62/15).

- Zakon o azilu (“Sl. glasnik RS”, 109/07) – u kome su precizno definisani uslovi i proces dobijanja azila. Novi Zakon o azilu i privremenoj zaštiti i Zakon o strancima usvojeni su 2018.godine („Sl. glasnik RS”, 24/18). Treba napomenuti da se vrlo mali broj migranata i izbeglica koji borave na teritoriji RS odlučuje da traži azil, tako da je naša zemlja najčešće samo usputna stanica migranata i izbeglica na putu ka najrazvijenim zemljama EU (Francuska i Nemačka).

- Zakon o izbeglicama ("Sl. glasnik RS", 18/92; "Službeni list SRJ", br. 42/2002; "Službeni glasnik RS", br. 45/2002).

Modul 3.

Medju migrantima koji su trenutno u kolektivnim centrima u Srbiji uglavnom su smeštene nepotpune porodice, samohrane majke sa decom, deca bez pratnje ili deca u pratnji bliskih srodnika, očevi sa decom, dok je zabeležen i veliki broj mladih bračnih parova bez dece ili sa decom koja su rođena u kampovima. Na decu predskolskog i uzrasta do 15 godina, inače veoma senzitivnu na okolnosti u kojima odrastaju i sazrevaju, dogadjaji poput migracija ostavljaju duboke i bolne posledice i utiču na njihov dalji emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj. Kod adoslescentne populacije, u uslovima preživljenih dogadjaja i posttraumatskih okolnosti i u okruženju sa neizvesnom budućnošću, veća je verovatnoća socijalnih i emocionalnih poremećaja u ponašanju.

Konvencija o pravima deteta (usvojena na Generalnoj skupštini UN, 20. novembra 1989.)[36] kao pravni instrument koji definiše zaštitu dece u vanrednim situacijama, navodi princip nediskriminacije i dužnost država ugovornica da obezbede prava iz Konvencije svakom detetu u okviru svoje nadležnosti. Jedno od tih zajemčenih prava je i pravo na obrazovanje, svima pod jednakim uslovima, što podrazumeva da je obezbeđena njegova raspoloživost, dostupnost, prihvatljivost i prilagodljivost. Države su dužne da preduzmu mere u okviru postojećih resursa kako bi ciljevi obrazovanja bili ostvareni na nediskriminatoran način.

Pravo na obrazovanje je dakle široko prepoznato i pozitivno regulisano u okviru različitih međunarodnih i nacionalnih propisa U skladu sa osnovnim načelima Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, u našoj zemlji je deci migrantima omogućeno pravo na pristup obrazovanju.

Najpre, Ustav Republike Srbije u članu 71. propisuje da svako ima pravo na obrazovanje.[37]

Drugo, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja propisuje da strani državljanin, lice bez državljanstva i lice tražilac državljanstva ima pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan za državljane Republike Srbije (Član 6. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja). [38]

---

36 https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf (pristupljeno 29.08.2021)

37 Ustav Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006)

38 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Sl. glasnik RS", br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020)

U našoj zemlji od 2017.godine UNICEF, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Komesarijat za izbeglice i migracije aktivno rade na tome da sva deca koja se nalaze u centrima za azil i prihvatnim centrima budu uključena u formalno osnovno obrazovanje.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donelo je i obavezujuće Stručno uputstvo kojim je bliže uređen ne samo način upisivanja dece migranata u škole, već i set mera podrške uključivanju u obrazovno-vaspitni sistem migrantima u školskom uzrastu.[39] Uputstvo predstavlja prvi korak u izgradnji šireg institucionalnog sistema podrške deci migrantima u okviru obrazovne integracije. Odredbe Stručnog uputstva regulišu upis dece izbeglica/tražilaca azila u obrazovno-vaspitne ustanove, zatim načelno regulišu izradu školskog plana podrške njihovom uključivanju, navodeći ko je odgovoran za izradu plana, kao i koja je njegova sadržina (on sadrži aktivnosti odeljenskog starešine, organizacije opštih roditeljskih sastanaka kako bi se roditelji i učenici pripremili za dolazak dece migranata).

Stručnim uputstvom je predviđeno:

- Da se za decu koja ne poseduju svedočanstva o prethodnom školovanju (a to je najčešće slučaj sa decom migrantima) organizuju provere znanja;
- Da je škola dužna da izradi školski plan podrške uključivanju dece migranata u obrazovni sistem;
- Da je stručni tim za inkluzivno obrazovanje na nivou škole dužan da sačini plan podrške škole za uključivanje učenika. Ovaj plan može da podrazumeva angažovanje prevodioca za jezik koji dete razume, ili pripremnu nastavu, ili program intenzivnog učenja srpskog jezika, zatim individualizaciju nastavnih aktivnosti i uključivanje u vannastavne aktivnosti;
- Da se predvidi priprema članova porodice i okruženja u kojem živi dete migrant kao i rad na promeni normi i vrednosti zajednice u koje se deca migrant uključuju.

[39] Dostupno na: http://www.mpn.gov.rs/strucno-uputstvo-za-ukljucivanje-ucenika-izbeglicatrazilaca-azila-u-sistem-obrazovanja-i-vaspitanja/

I ako je za upis dece migranata, uz zahtev koji školi podnose roditelj ili privremeni staratelj, predviđeno i dostavljanje potvrde o prethodnom školovanju, u praksi se najčešće dešava da migranti ne poseduju ovaj dokaz, pa se deca upisuju samo na osnovu zahteva i potvrde o obavljenom lekarskom pregledu.

Stručno uputstvo predviđa i obavezu da Tim za prethodnu proveru znanja, u čijem sastavu mogu biti prevodilac, nastavnik jezika, pedagoški asistent, roditelj ili privremeni staratelj, obavi odgovarajuću procenu svakog učenika, koja podrazumeva prikupljanje osnovnih podataka o dotadašnjem obrazovnom iskustvu, jezičkim kompetencijama i interesovanjima. Za svakog učenika migranta se zatim izrađuje individualni Plan podrške.

Izrada adekvatnog individualnog Plana podrške učeniku je najvažniji preduslov za efikasnu integraciju dece migranata u redovno školovanje.

Plan podrške učeniku treba da sadrži:

-program adaptacije i prevladavanja stresa;

-program intenzivnog učenja jezika sredine (koji bi se sprovodio u skladu sa metodologijom ubrzanog savladavanja programa srpskog jezika kao stranog jezika);

- individualizaciju nastavnih aktivnosti prilagođavanjem rasporeda pohađanja nastave, didaktičkog materijala, metoda i načina rada;

- uključivanje učenika u vannastavne aktivnosti uz vršnjačku podršku.

Sve aktivnosti koje se preduzimaju u cilju uključivanja dece u obrazovni proces imaju pozitivne psihosocijalne efekte na decu migrante, jer se kroz njih deci vraća osećanje uobičajenog i neporemećenog života. S obzirom da deca i mladi migranti zbog uslova u okolnostima migracije imaju prekid započetog formalnog obrazovanja veoma je važno za njihov psiho-fizički razvoj omogućiti im uključivanje u odgovarajuće i podržavajuće školsko okruženje vrlo brzo nakon prihvata i smeštaja u centre za smeštaj tražilaca azila, odnosno prihvatne centre.
Takođe, pored osnovnog cilja obrazovanja, a to je sticanje osnovnih znanja, sa decom iz migrantske populacije je važno raditi i na razvoju veština i kompetencija, uključiti ih

u pozitivne interakcije sa drugim učenicima, putem nastavnih i vannastavnih aktivnosti, jer im se na taj način omogućuje snalaženje u odnosima sa drugim ljudima.

Kao što je poznato multikulturalni pristup u obrazovanju daje najbolje rezultate, jer ističe važnost tolerancije i prihvatanja i omogućava međusobno poštovanje,otvorenost i proširivanje vidika među različitim grupama. Na ovaj način deca iz različitih etničkih i kulturnih sredina dobijaju jednake šanse (Heckmann, 2008)[40]

S druge strane, neophodno je senzibilisati nastavnike i stručno osoblje za bolje prepoznavanje potreba ove kategorije učenika i kontinuirano jačati njihove stručne kapacitete obezbeđivanjem stručnog usavršavanja. Činjenice govore da su nastavnici u većini slučajeva loše pripremljeni za rad sa velikim brojem migranata u učionici i da je obuka nastavnika lose prilagođena ovoj novoj stvarnosti (Pitkanen & Takala,2012).[41] Predškolski vaspitači takođe moraju biti obučeni za ovaj novi izazov. Jednostavno, nastavni kadar se mora osposobiti za novu ulogu da budu nastavnici učenicima koji govore drugi jezik. Bez obzira na razlike u nacionalnim obrazovnim sistemima, odnos nastavnika i učenika i sadržaj njihove interakcije su apsolutno centralni za postignuća učenika u bilo kom sistemu obrazovanja.

Prilično veliki broj istraživačkih nalaza pokazao je da očekivanja nastavnika utiču na način na koji oni stupaju u interakciju sa učenicima, a kao rezultat toga nastaju i očekivanja nastavnika. Nastavnici često od nekih učenika očekuju više, a od drugih manje, a njihova očekivanja na kraju deluju kao samoispunjavajuće proročanstvo: oni od kojih se manje očekuje dostižu manji uspeh. Postoji veliki broj dokaza da su očekivanja formirana barem delimično na osnovu etničke pripadnosti, „rase“ i društvene klase (Stevens et al., 2006)[42] i najčešće se ovi procesi dešavaju nesvesno.

Uspeh nastavnih metoda zavisi i od toga koliko se u nastavi koriste različite varijacije metoda učenja. Navešćemo jedan primer novina u nastavi, a to je uvođenje e-učenja. Zbog pandemije COVID-19 tokom 2020 godine školski rad se odvijao putem programa učenja na daljinu za učenike osnovnih i srednjih škola i to preko Radio televizije Srbije

[40] Heckmann, F. (2008). Education and migration. Strategies for integrating migrant children in European schools and societies. A synthesis of research findings for policy-makers. Brussel: European Commission Directorate-General for Education and Culture; Network of experts in Social Sciences of Education and training (NESSE).

[41] Pitkänen, P., & Takala, T. (2012). Using transnational lenses to analyse interconnections between migration, education and development. *Migration and Development*, *1*(2), 229-243.

[42] Stevens, D., Hodges, G. C., Gibbons, S., Hunt, P., & Turvey, A. (2006). Transformations in learning and teaching through initial teacher education. *Literacy*, *40*(2), 97-105.

(RTS) i nacionalne platforma za učenje na mreži “Moja škola”. Problem koji je uočen je da većina migrantske dece - učenika nije mogla da prati nastavu zbog nedostatka pristupa internetu, nedostatka opreme za praćenje nastave na mreži i nemogućnosti roditelja da podrže njihove napore u učenju.

S druge strane pomenućemo jedan dobar primer primene inovativnog načina rada sa učenicima migrantima. U pitanju je primena pozorišnih tehnika u obrazovanju. Škola u kojoj je centralni element nastave primena pozorišnih metoda je osnovna škola Erika-Mann-Schule u Berlinu, u kojoj postoji mnogo migrantskih učenika. Njihova iskustva pokazuju da učenje društvenih uloga, izraza lica, pokreta tela, simbola i gestova na razigran način uspešno podržava kulturnu i društvenu integraciju, posebno dece migranata.[43]

U našoj sredini masovni dolazak i sve duži ostanak dece migranata iz dalekih zemalja, iz kulturno različitih sredina, koji govore različitim jezikom i koja su često vrlo traumatizovana izbegličkim iskustvom, postavio je pred obrazovni sistem potpuno nove izazove.

Navešćemo neke važne zaključke iz analize pod nazivom „Migracije i obrazovanje: izazovi integracije dece migranata/azilanata u obrazovni sistem u Republici Srbiji” koju su pripremili Centar za istraživanje javnih Politika CIJP i Centar za zaštitu i pomoc tražiocima azila APC/CZA, sa ciljem da ukažu na stanje i kapacitete obrazovnog sistema Srbije da integriše decu migrante/izbeglice/tražioce azila koja dolaze iz kulturno razlicitih sredina i razlicitog jezika u obrazovni proces[44]:

- Strucno uputstvo za ukljucivanje ucenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja nije dalo jasne i konkretne korake i procedure koje se mogu primeniti u praksi, tako da su kvalitet i posvecenost ovom izazovu iskljucivo zavisili od spremnosti škole da se angažuje;

[43] Više o školi na: https://erika-mann-grundschule.com/

[44] Analiza „Migracije i obrazovanje: izazovi integracije dece migranata/azilanata u obrazovni sistem u Republici Srbiji” koju su pripremili Centar za istraživanje javnih Politika CIJP i Centar za zaštitu i pomoc tražiocima azila APC/CZA, u okviru kampanje skretanja pažnje na najznacajnija pitanja u sistemu azila, Ceo izveštaj dostupan na: https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2018/11/MIGRACIJE-I-OBRAZOVANJE-izazovi-integracije-dece-migranata-azilanata-f.pdf Pristup: 29.08.2021.

- U zadovoljavanju potreba migranata se često pribegava privremenim, a ne ustanovljenim zakonskim rešenjimaza, pa su se tako i za decu izbeglice ad hoc, u zavisnosti od okolnosti, razvijali razliciti oblici neformalnog obrazovanja;
- Uočeno je da su škole i nastavnici prepušteni sami sebi kao i da deca migranti ne pohađaju škole na isti nacin kao njihovi sprski vršnjaci, kao i da nema instrukcija niti svesti da je to potrebno;
- Činjenica da se u Ministarstvu prosvete pitanjima obrazovanja migranata ne bavi posebno lice ili grupa zadužena za to pitanje dodatno otežava sprovođenje neophodnih mera za potrebna sistemska rešenja u domenu integracije ove populacije u sistem školstva;
- S obzirom na to da od nastavnka zavisi u kojoj meri će se i migrantska i lokalna deca osećati ugodno i prihvaćeno najvažnije je raditi na njihovoj motivaciji i podršci;
- Kada su u pitanju kulturne kompetentnosti nastavnika, od znacaja su njihova svest o sopstvenim stavovima, vrednostima i predrasudama;
- Roditelji migrantske dece nisu bili u mogucnosti da odvode svoju decu u školu niti da se uključuju u roditeljske sastanke (*osim na incijativu Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila);
- Migrantskoj deci se uskraćuje puno praćenje nastave, a tokom kratkog vremena koje provedu u školi ne posvećuje im se dovoljno pažnje, neretko se izoluju i imaju časove učenja jezika van svojih matičnih odeljenja.

Iz ovog kritičkog sagledavanja mogućnosti obrazovnog sistema da odgovori na potrebe migrantske dece mogu se uočiti brojne slabosti našeg obrazovnog sistema da odgovori na ovaj poseban izazov kao što je obrazovanje dece koja dolaze iz različitih kulturnih konteksta i koja imaju specifične potrebe.

A kada sistem obrazovanja nije u mogućnosti da efikasno odgovori na posebne potrebe obrazovanje “može, ali ne mora dovesti do učenja” (Meintjes, 1997).[45]

Utoliko ovaj Priručnik ima veći značaj, jer će poslužiti sadašnjim studentima koji će u budućnosti biti učitelji i nastavnici, da prošire svoja znanja i veštine za rad sa osetljivim

[45] Meintjes, G. (1997). Human rights education as empowerment: Reflections on pedagogy. *Human rights education for the twenty-first century*, 64-79.

kategorijama đaka. Jer deca i mladi koji migriraju iz svojih domovina gube poznati kulturološki milje i podršku, neretko se na putu migracije razdvajaju od svojih porodica, što im izmiče tačku oslonca, čini ih ranjivijim, a njihovo odrastanje nepredvidljivim i neizvesnim. Zbog svega toga neophodna im je veća psihološka i psihosocijalna podrška u kojoj su važni preduslovi: razumevanje kulturološkog miljea iz koga migranti dolaze, prepoznavanje faktora rizika za mentalno zdravlje, identifikacija i osnaživanje podržavajućih faktora, kao i omogućavanje kreativnog izraživanja migranata u funkciji poboljšanja komunikacije i prevazilaženja psihološke problematike (Đurđević, 2019).[46]

[46] Đurđević, S. & Dukanac, V. "PSYCHOSOCIAL SUPPORT TO YOUNG MIGRANTS", *International scientific-professional conference "Challenges in theory and practice of social work with migrants", Zbornik apstrakta, str. 25.*

Modul 4.

Stereotipi se mogu konceptualizovati

- na makro nivou - kao društvene ideologije i oni se sastoje od strukturiranih opisa navodno negativnih karakteristika određenih društvenih grupa i istovremeno, navodno pozitivnih opisa grupa kojima ljudi pripadaju. Takvi stereotipi često su proizvod određenog interesa i strukture moći.

- na mikro nivou - kao individualni negativni stavovi prema drugim pojedincima i drugim grupama. Ovi stavovi nastaju u procesu socijalizacije internalizacijom društvenih ideologija. Obično se ne zasnivaju na ličnom iskustvu.

Stereotipi mogu biti i pozitivni (npr. Srbi su gostoprimljiv narod), ali mogu da se koriste i u negativnom smislu i opravdavaju negativna diskriminacijska ponašanja prema određenim ljudima ili grupama ljudi. Najčešće hijerarhijski više grupe produkuju više stereotipa prema niže pozicioniranima i to iz različitih razloga, jedan je verovatno taj da nisu dovoljno motivisani da se potrude da upoznaju individualne karakteristike druge grupe, koja je po statusu hijerarhijski niža. I ako zvuči nelogično, pokazalo se da nekada članovi manjinskih (po uticaju) grupa pokazuju pozitivnije stavove prema članovima većinske grupe nego prema članovima svoje. Razlozi za ovakvu percepciju mogu se, s jedne strane, objašnjavati time da oni tako žele da pokažu svoju motivaciju da napreduju u socijalnoj hijerarhiji ili, s druge strane, možda je razlog u tome što su pripadnici manjinske grupe u tolikoj meri usvojili raširena društvena uverenja da su počeli da menjaju i sliku o sebi u negativnom smeru. O ovoj percepciji biće reči kasnije,u odeljku o diskriminaciji.

Važno je naglasiti da se stereotipi mogu menjati naročito kod mladih ljudi kod kojih se identitet tek formira. Mladi ljudi mogu putem obrazovanja ili ličnog upoznavanja (ličnog iskustva) ili pod uticajem roditelja i/ili nastavnika da menjaju svoja iskrivljena uverenja.

Za razliku od stereotipa, koji mogu biti i negativni i pozitivni, PREDRASUDE su mnogo češće negativni stavovi i mišljenja o nekoj grupi ljudi koji se stvaraju uglavnom bez direktnog iskustva sa tom grupom ljudi, bez upoznavanja i proveravanja istinitosti stava. Osnove predrasuda nalaze se, isto kao i kod sterotipa, u slojevima identiteta ličnosti. Predrasude, baš kao i stereotipi, utiču na ponašanje osobe koja ih ima tako da

se ona u skladu sa njima ponaša prema drugoj osobi ili grupi ljudi. Predrasude su po definiciji tvrdnje koje nisu potkrepljene činjenicama i nisu zasnovane na argumentima, nego su donete bez prethodnog razmišljanja i proveravanja njihove tačnosti.

Strukturu predrasuda čine tri komponente:

• Kognitivna komponenta –vrednosni sud o osobinama osobe ili grupe ljudi;

• Emocionalna komponenta – kada se osobe neke grupe doživljavaju kao prijatne (pozitivan odnos) ili neprijatne (negativan odnos);

• Ponašajna komponenta – uključuje namere i spremnost za akciju. Pozitivan stav uključuje nameru da se druga osoba podrži, zaštiti, a negativan da se izbegne, napadne, omalovaži.

Kod predrasuda je, za razliku od stereotipa, mnogo jači intenzitet sve tri, a posebno emotivne i kognitivne komponente.

Deca uče predrasude u okviru svog društvenog i porodičnog konteksta. Ona prvo imitiraju roditelje (uzrast od 3 do 7 godine), a kasnije zaista veruju u usvojene predrasude, one postaju kao navike, učvršćeni načini razmišljanja i postupanja. Presudni faktor za razvoj predrasuda je jačina identifikacije sa roditeljima, a kasnije sa grupom vršnjaka. Što se dete više identifikuje sa roditeljima i svojom grupom vršnjaka više će usvajati roditeljske i grupne norme, stavove i načine ponašanja, a u čijem sklopu se nalaze i pozitivna i negativna shvatanja pripadnika drugih grupa.

Predrasude se teško menjaju jer su duboko ukorenjene u svesti čoveka, ali ipak postoje neki postupci koji mogu pomoći u ostvarenju tog cilja.

Na primer:

- roditelji i nastavnici bi trebalo da uvek preispituju svoje stavove i uverenja i odbace sve one koji su nastali pod uticajem predrasuda;

- u porodici i školi treba stvarati takvu klimu da svako dete bude prihvaćeno, da deca imaju kontakt sa pripadnicima različitih grupa;

- decu treba učiti empatiji (da se stave u tuđu poziciju i da se ponašaju onako kako bi voleli da se drugi ponašaju prema njima);

- decu treba učiti da prepoznaju predrasude (i svoje i tuđe) i suprostave im se.

Etničke predrasude predstavljaju jedan krupan društveni problem. Jedan način borbe protiv etničkih predrasuda je i donošenje zakonskih propisa protiv manifestovanja predrasuda. Drugi način jeste kontinuirano, sistemsko informisanje javnosti o nepravednosti predrasuda.

Predrasude utiču na ponašanje koje podrazumeva osuđivanje, podcenjivanje, neprijateljski stav prema onima prema kojima postoji predrasuda. Diskriminacija je upravo to nepravedno postupanje prema pojedincima koji su drugačiji po nekoj svojoj karakteristici. O ovoj temi ćemo govoriti u sledećem modulu.

Modul 5.

Diskriminacija je jednostavno nejednak tretman u društvu.

Nekada postoji posebna, opravdana i legalna vrsta nejednakog tretmana. Tu se misli na primer, na situacije kada se na osnovu različitih kvalifikacija dodeljuje posao ako neka pozicija zahteva posebnu vrstu kvalifikacije.

Neopravdan, nelegitiman, nejednak tretman je neopravdana diskriminacija. Ovaj neravnopravan tretman može imati sasvim različite uzroke.

U literaturi nalazimo tipologiju koja razlikuje šest vrsta diskriminacije:

1) Individualna diskriminacija

Već smo rekli, to je neopravdano nejednako postupanje prema nekom licu od strane pojedinaca u međuljudskim odnosima na osnovu predrasuda i stereotipa (rasizam, etnocentrizam, ksenofobija, antisemitizam, islamofobija). Diskriminacija kao ponašanje ovde je direktan rezultat stava sa predrasudama. Borba protiv individualne diskriminacije može se postići pokušajem da se promeni osnovni stav kroz različite vrste ubedljive komunikacije ili putem društvenih kontrolnih mehanizama koji sprečavaju izražavanje negativnih stavova i diskriminatorno ponašanje (promena stava nastaje iz straha od posledica ili se stav ne promeni, ali se prekine ili smanji diskriminatorno ponašanje).

2) Subjektivno percipirana diskriminacija

Ovde govorimo o osećaju i subjektivnom sudu osobe da se prema njoj nepravdano postupa na nejednak način. Subjektivno percipirana diskriminacija mogla bi da odražava stvarno nejednak tretmana, ali takođe može da bude zasnovana na lažnoj percepciji stvarnosti. Drugo tumačenje bi moglo da bude da se javlja kao izraz nezadovoljstva situacijom u kojoj se osoba nalazi.

3) Diskriminacija usled konformizma

Ovakva diskriminacija podrazumeva neopravdano nejednako postupanje prema nekoj osobi (ili grupi) u individualnim međuljudskim odnosima, ali ne zbog predrasuda od strane osobe koja se ponaša na diskriminirajući način, već zbog zbog njenog konformiranja sa diskriminirajućom društvenom grupom, a usled pritiska te grupe i kako bi se izbegla osuda od strane društvene grupe. Primer za ovu vrstu diskriminacije bi

bio učenik koji diskriminiše migrante u svojoj školi, ali ne zato što ima predrasudu prema migrantima, već zato što njegovi vršnjaci i prijatelji diskriminišu migrante.

4) Oportunistička diskriminacija

Ovo je još jedan oblik diskriminacije bez predrasuda: javlja se usled uverenja da bi društveno priznavanje i prihvatanje u društvo bilo štetno po samu osobu ili grupu kojoj pripada, jer drugi ljudi imaju predrasude prema takvim licima. Primer bi mogao da bude direktor škole, koji sam nema predrasuda, ali ne bi zaposllio nastavnika sa migracijskim poreklom iz straha od negativnih reakcija uticajnih roditelja učenika škole.

5) Institucionalna diskriminacija

Institucionalna diskriminacija se ne fokusira na pojedinca, već na pravila i prakse u organizacijama i institucijama. U pitanju su takva pravila i prakse u institucijama i organizacijama koja nepravedno favorizuju određene grupe i nanose štetu drugima. Obično su pravila takva da se favorizuju većinske grupe sa većom moći i prestižom nad manjinskim grupama (Heckmann,2008:37).[47]

Heckmann predlaže uvodjenje još jedne nove kategorije diskriminacije :

6) „diskriminacija zbog uskraćivanja podrške“

Ovaj novi koncept je zasnovan na tome da ugrožene grupe u društvu mogu biti u tako ranjivom položaju da ga ne mogu poboljšati na osnovu sopstvenih resursa. Uzroci ovakvog položaja mogu biti iskustva preživljavanja u ratu, ili prirodnoj katastrofi ili prošlim migracijama. Za ovakve grupe ljudi jednake mogućnosti, kao osnovni postulat nediskriminacije, nisu moguće bez podrške spolja. Zato je „diskriminacija uskraćene podrške“ zapravo poricanje od strane političkog i građanskog društva da je potrebno pružiti podršku pojedincima i grupama koji nisu u mogućnosti da sami poboljšaju svoj položaj kako bi postigli jednake mogućnosti (jednake pozicije, resurse, status). Ovo je diskriminacija i neopravdano nejednako postupanje, jer neke druge grupe u sličnom položaju legitimno dobijaju podršku putem politike socijalne države.[48]

[47] Heckmann, 2008, pp.37
[48] Ibid, str 38

Takođe, kada govorimo o sterotipima i predrasudama treba reći da politički i javni/medijski diskurs u nastojanju da izazove empatiju ili pruži podršku migrantima često prenosi stigmatizirajuće stereotipe o zavisnosti migranata, a retko o pravdi i pravu (Gupte & Mehta, 2007).[49] Konstrukcija izbegličkog identita je stigmatizirajuća. Značajnu ulogu u izgradnji ovog izbegličkog identiteta imaju i uslovi društvenog i fizičkog prostora u kojima migrant žive. Upravo je fizička segregacija izbeglica u kampovima prvi korak u stvaranju izbegličkog identiteta. Njihova nesigurnost, prisilno besposličenje beznađe o njihovoj budućnosti, zavisnost koju imaju od humanitarnih organizacija, zapravo samo pojačavaju migrantsku bespomoćnost (izbeglički identitet sa bespomoćnošću). Autori ovog konstrukta tvrde da se ovaj „bespomoćni izbeglički identitet" održava načinom na koji se upravlja izbegličkim kampovima, jer je sve u životu izbeglica unapred određeno, uključujući koliko i od koje hrane žive, lokaciju i prirodu stanovanja, te mogućnosti za zaposlenje i obrazovanje. Naime, dok su u kampovima izbeglice su u pasivnom i zavisnom položaju, koji zapravo upravama kampova olakšava upravljanje i distribuciju neophodnih usluga i podrške (Henry et al.,2021).[50] Medijski prikazi migranata, izbeglica i azilanata takođe često naglašavaju ove karakteristike. Migranti često upravo zbog tog osećaja bespomoćnosti i zavisnosti žele da se presele, a kada se jednom i stalno nastane u nekoj državi ovakva vrsta iskustva može potkopati njihovu sposobnost da se integrišu kao punopravni i ravnopravni članovi svojih novih zajednica (Kotzur, Forsbach & Wagner,2017).[51]

U našoj zemlji zabrana diskriminacije je Ustavom zajemčeno ljudsko pravo.

Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkih smetnji u razvoju.

[49] Gupte, J., & Mehta, L. (2013). Disjunctures in labelling refugees and oustees. In *The Power of Labelling* (pp. 74-89). Routledge.
[50] Henry Osokpo, O., James, R., & Riegel, B. (2021). Maintaining cultural identity: A systematic mixed studies review of cultural influences on the self-care of African immigrants living with non-communicable disease. *Journal of Advanced Nursing*.
[51] Kotzur, P. F., Forsbach, N., & Wagner, U. (2017). Choose your words wisely. *Social Psychology*.

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE[52] definiše diskriminaciju kao:

„...svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na licaili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliskih lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima...”

Kada definišemo integraciju migranata i izbeglica mi zapravo opisujemo proces kojim migranti postaju prihvaćeni u društvo, i kao pojedinci i kao grupe. Da bi ovaj proces bio uspešan potrebno je biti posvećen tome da se migranti i domicijalno stanovništvo uzajamno poštuju i prilagođavaju.

Tačno je da masovni dolasci migranata i izbeglica donose promene u društvu, ali da bi se migranti i izbeglice osećali prihvaćeni od strane lokalnog stanovništva potrebno je kontinuirano i organizovano raditi na smanjenju predrasuda i ukidanju diskriminacije.

[52] Zakon o zabrani diskriminacije "Sl. glasnik RS", br. 22/2009 i 52/2021)

Modul 6.

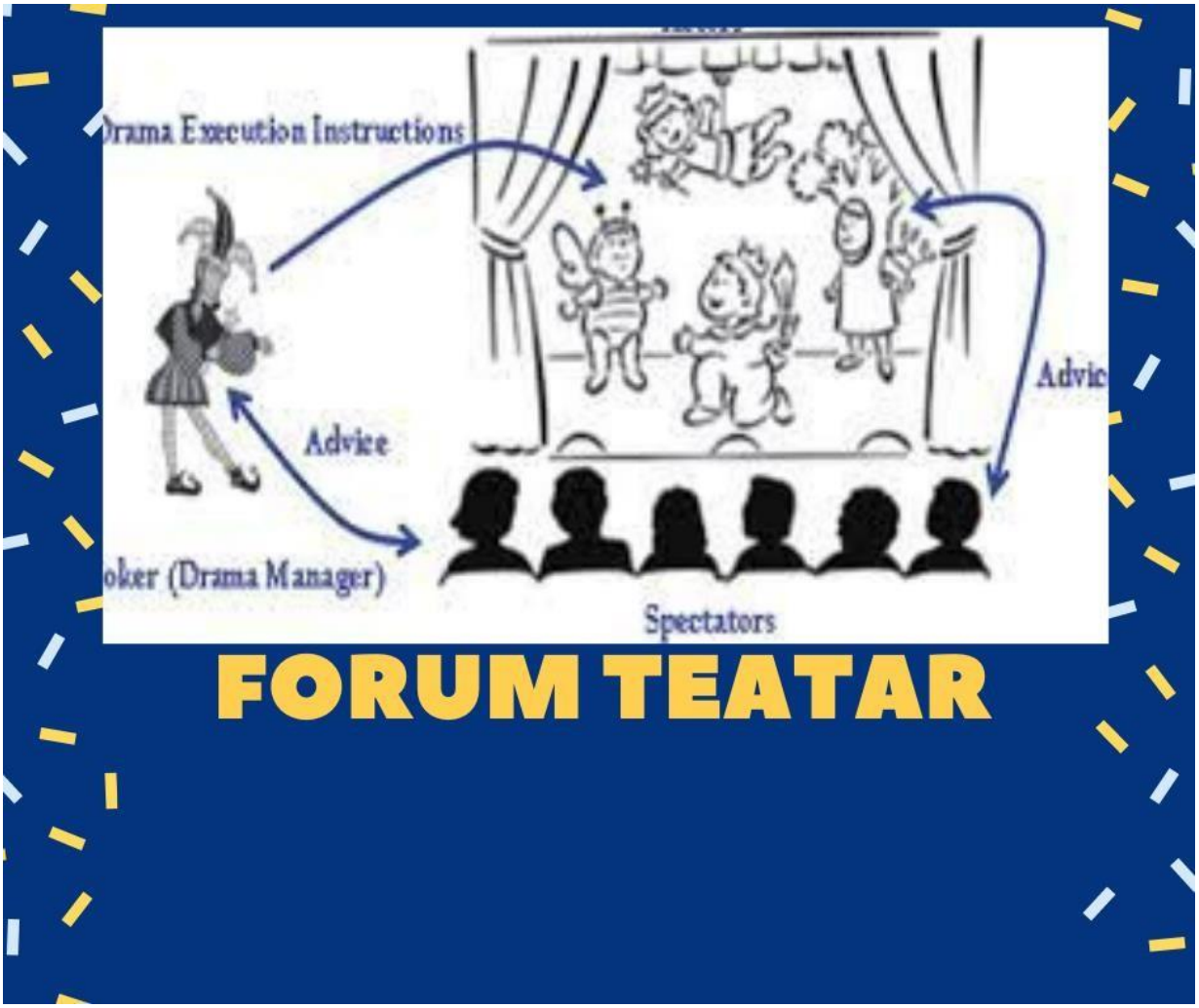
Drama Execution Instructions
Advice
Advic
oker (Drama Manager)
Spectators
FORUM TEATAR

FORUM TEATAR kao POZORIŠNI EKSPERIMENT ZA ŽIVOTNU STVARNOST

„ Reči su živa bića i treba ih tretirati sa istom nežnošću kao i ljudska bića“ Boal, A. (2005:36).[53]

Forum teatar je jedinstven oblik pozorišta koji je kategorisan pod širokim žanrom „Pozorište potlačenih“. Razvio ga je Augusto Boal sredinom dvadesetog veka, a danas se Pozorište potlačenih praktikuje širom sveta za društveni i politički aktivizam, za rešavanje individualnih i grupnih borbi, izgradnju zajednice, promenu zakonskih rešenja, terapiju i lečenje. Cilj pozorišta potlačenih je da podrži one koji se osećaju potlačeno da se oslobode ugnjetavanja, tako što podstiče ljude na kritička razmišljanja o sopstvenoj situaciji i pruža im priliku i platformu da iznesu svoje mišljenje i uvežbavaju svoje izbore kao odgovor na ugnjetavajuće uslove pod kojima trenutno žive. Razlikuje se od tradicionalne pozorišne forme po tome što se ljudima koji su publika ne nude gotova rešenja problema, već im se omogućava da potraže sopstvena rešenja kroz kolektivno promišljanje. Prema Boal-u tradicionalne pozorišne forme nisu dijaloške prirode i one pokušavaju da nametnu gotova rešenja. One su oblici jednosmerne komunikacije, koja govori publici šta da radi i usmerava njihov izbor, potiskujući tako njihov potencijal da budu kreativni i zaključuju na osnovu mnoštva perspektiva i mišljenja.[54]

Forum predstave su osmišljene kao niz radionica koje se sastoje od raznih igara i drugih interaktivnih tehnika, koje funkcionišu tako da osnažuju i oslobađaju glumce koji izvode predstave i publiku koja ih gleda da pokrenu društvene promene u svojim zajednicama. Dakle, najvažnija karakteristika Forum Teatra je da ne predlaže rešenja za preovlađujuće probleme, već u nekom smislu na scenu donosi postojeću stvarnost. Jednostavno, na sceni se ponavlja neka situacija ugnjetavanja koje preovladava u zajednici i inspirišu se oni koji posmatraju predstavu na razmišljanje o pitanju kojim se predstava bavi i zamišljaju vlastita rešenja za problem.

[53] Boal, A. (2005). *Legislative theatre: Using performance to make politics*. Routledge. str 36
[54] Boal, A. (1979). Theater of the oppressed. New York, NY: Urizen Books.

Specifičnost izvođenja Forum Teatra je da se probija barijera između izvođača i publike, odnosno da se oni stavljaju u ravnopravan položaj. Cilj Forum Teatra je da podstakne raspravu (kroz delovanje, a ne samo rečima) kako bi se pokazale alternativne mogućnosti i ljudi osposobili da postanu protagonisti svojih života (Augusto Boal; Igre za glumce i neglumce). U Forum Teatru je ideja da svi učesnici istraže realne scenarije u jednom sigurnom okruženju (forum predstavi) kako bi se osnažili da kasnije takva rešenja i promene primene u svom svakodnevnom životu. Forum Teatar je oblik interaktivne drame koji stimuliše akciju, diskusiju i debatu.

Prvobitno je razvijen kao vrsta političkog oruđa za promene, ali je kasnije postao primenjiv za upotrebu u raznim kontekstima i danas se uspešno koristi na mnogim različitim mestima i formatima širom sveta. Forum teatar predstavlja moćno oruđe za učenje i promenu ponašanja, i to kroz zabavan i angažovan način koji olakšava razmenu ličnih razmišljanja i iskustava.

Augusto Boal speaking to participants about Forum Theatre

Preuzeto sa: https://mixedcompanytheatre.com/who-we-are/about-forum-theatre/

Kako izgleda proces u Forum teatru?

Na početku se izabere jedan problem iz života, koji je teško rešiv ili koji stvara dileme. Trebalo bi da taj problem predstavlja posledicu nekog ugnjetavanja i u načelu prikazuje onog ko je „progonitelj“ i onog ko je „progonjen“ . Na početku učesnici – „glumci“ prikazuju priču (problem) kroz scene (to može biti i čitava predstava). Celu igru vodi osoba zvana DŽOKER koja ima ulogu da osigura neprekidno odvijanje igre i nauči publiku pravilima igre. „Džoker“ ohrabruje gledaoce da kritički analiziraju situaciju, a takođe ih poziva da izađu na scenu i ponovo odigraju predstavu

preuzimajući ulogu potlačenog ali postavljajući sada svoje mišljenje ili argument, kao odgovor ili kao moguće rešenje za određenu opresivnu situaciju.[55]

„Model priča“ koja se igra na sceni se naglo zaustavlja u onom trenutku kada neko iz publike kaže „stop“ i zauzme mesto protagoniste („glumca“ koji trpi ugnjetavanje). Ostali glumci ostaju u svojim ulogama, improvizujući svoje odgovore. Učesnik koji ulazi u scenu (novi protagonista) odigrava ulogu na drugačiji način, pokušavajući da prikaže kako takva promena može dovesti do promene prvobitne „model priče“ , odnosno do prekida kruga ugnjetavanja.

Različiti učesnici iz publike mogu odigrati različita rešenja tokom jedne forum predstave. Zapravo, učesnici imaju pravo da „zaustave“ radnju u bilo kom trenutku kako bi ubacili svoje ideje sa ciljem da promene dotadašnji tok scenarija i tako poboljšaju ishod. Igranje forum predstave obično izaziva živu raspravu, jer postoji nekoliko različitih načina napredovanja na svakoj „zaustavnoj“ tački koja se može istražiti, što dovodi do uspešnog završetka.

Od važnosti je da se pored protagoniste - potlačene osoba, čije mesto treba da zauzme učesnik iz publike koji interveniše, na sceni nalazi jedan (ili više) ugnjetača koji su njegova prepreka. Grupa koja stvara predstavu mora imati istinsko znanje o problemu i kroz predstavu mora da predstavi viziju situacije u kojoj su svi elementi tačni. Istina nikako ne sme da bude žrtva teatralnosti.

Centralna ideja, tema u forum predstavi, je sukob koji treba da ima karakteristike „kineske krize“. Šta to znači“? Zašto je to važno? Na Mandarinskom kineskom jeziku (ali i na mnogim drugim jezicima, npr. na korejskom) reč „kriza“ predstavljena je sa dva ideograma, prvim koji označava „opasnost“ i drugim koji označava „mogućnost“. Dakle, u forum pozorištu protagonista se nalazi u opasnoj situaciji u kojoj u zavisnosti od toga kakav izbor napravi pred njim stoje razne mogućnosti za razrešenje.

Tokom sesije Forum teatra, mnogi ljudi izlaze na scenu i pokazuju mnogo različitih mogućnosti kako delovati. Na ovaj način nastaje svojevrsna pozorišna debata u kojojse iskustva i ideje uvežbavaju i razmenjuju, stvarajući solidarnost i osećaj osnaživanja.

[55] Na sledećem sajtu mogu se videti odlomci izvođenja Forum Teatra: https://www.youtube.com/watch?v=NbYx01re-ec

Za razliku od drugih komunikacijskih koncepata Forum teatar predstavlja koncept participativne komunikacije za društvene promene. Jer pravičan i smislen dijalog se može razviti samo ako su obe strane u dijalogu pozicionirane na istom nivou - da govore, raspituju se, ispituju i budu saslušane. Forum teatar omogućava marginalizovanim, ućutkanim i zaboravljenim ljudima da govore za sebe. „Zasniva se na principima nenasilja i pravičnosti, gde potlačeni ne moraju sami postati ugnjetači u potrazi za slobodom“ (Freire, 1970, str. 48).[56]

[56] Freire, P. (1970). Pedagogy of the oppressed. New York, NY: Herder and Herder.

Prilog:

RADIONICE

OSNOVNA PRAVILA RADIONIČARSKOG RADA

- Voditelj se pre svake radionice mora dobro pripremiti za vođenje (pripremiti uputstva za učesnike, evaluacione listove, liste prisutnosti, razmisliti o eventualnim dodatnim pitanjima koje može postavljati tokom diskusije).
- Pre svake radionice potrebno je pripremiti prostor u kom će se radionica odvijati i materijal potreban za radionicu (tabla, papir, olovke...).
- Sve radionice se izvode tako da učesnici sede u krugu kako bi se ostvarila što je moguće bolja komunikacija među njima.
- Voditelj radionice takođe sedi u krugu, obično u blizini table da bi tokom radionice mogao da nešto zapiše, ukoliko je potrebno.
- Na samom početku voditelj upoznaje učesnike sa temom i vremenskim trajanjem radionice kao i planiranom vremenu za pauze i osveženje. Takođe, učesnicima se upućuje poziv da se aktivno uključuju u rad i postavljaju pitanja.
- Važno je na samom početku definisati na koji način će grupa tokom radionica da funkcioniše, kojih će se pravila pridržavati.

Uobičajena su sledeća pravila ponašanja tokom radionice:

- Svi dolaze na vreme.
- Ko želi reč podigne ruku.
- Dok jedan priča ostali slušaju.
- Svi aktivno učestvuju u radu.
- Nema vređanja.
- Nema tačnih i pogrešnih niti glupih odgovora.

STRUKTURA RADIONICE

Svaka radionica ima svoju strukturu.

Radionicu čine obavezno:

1. Uvodni deo

U ovom delu radionice voditelj učesnicima predstavlja temu i vremensko trajanje radionice i daje mogućnost učesnicima da pitaju šta ih zanima. U uvodnom delu prve radionice sprovode se vežbe zagrevanja i upoznavanja, nakon kojih slede uputstva voditelja o nastavku aktivnosti u glavnom delu radionice.

2. Glavni deo radionice sadrži obradu teme

3. Završni deo

Nakon svake radionice učesnici ocenjuju kvalitet radionice putem Evaluacionog lista (Evaluacioni list dat je na kraju priručnika).

Kao što smo pomenuli na početku svake radionice rade se vežbe zagrevanja i vežbe upoznavanja, koje služe da se učesnici na jedan zanimljiv način opuste i motivišu za rad. Ponekad se učesnici radionice uopšte ne poznaju ili slabo poznaju. Kroz ove vežbe oni dobijaju priliku da se upoznaju, da predstave svoja interesovanja, planove za budućnost, stvari koje vole, prijatelje.. i slično. Ove vežbe traju od 5 do 10 minuta i voditelj u njima učestvuje zajedno sa svim učesnicima.

U nastavku sledi nekoliko primera za igre zagrevanja i igre upoznavanja koje možete koristiti.

1.

Instrukcija: Svi učesnici stoje u krugu,voditelj kaže: Ova igra se zove talas. Evo kako se igra:Ja ću sada napraviti jedan pokret, na primer, mahnuću rukom.Čim završim pokret onaj ko stoji sa moje desne strane ponoviće ga. U trenutku kad ga bude dovršavao, sledeći sa njegove desne strane će ga prihvatiti, ponoviti, zatim sledeći i tako redom, dok mi se moj pokret ne vrati sa leve strane. Zatim će neko drugi napraviti drugačiji pokret, koji će se takođe kao talas, lančano, prenositi od jednog do drugog. Važno je da pažljivo pratite kako biste pokret započeli istog trenutka kada ga vaš prethodnik dovrši. Budite koncentrisani i osetite energiju tog pokreta koji kruži, spremno čekajte svoj red da se talas ne bi prekinuo. Igra se onoliko dugo koliko ima ideja za prenošenje pokreta.

2.

Učesnici se predstavljaju tako što navode svoje ime, a zatim i pridev koji počinje istim slovom. Npr. Ja sam Boban, borben!... Ja sam Tanja, taktična!...

Igru započne voditelj, dajući im primer.

Predstavljanje ne mora ići redom, možda nekome treba malo više vremena da razmisli.

3.

Instrukcija: Sada ćemo da hodamo u krug, ali na poseban način. Imitiraćemo hod onih koje vam kažem:

- kako hoda student koji se vraća sa teškog ispita
- kako hoda robot
- kako hoda pijanac
- kako hoda dete od dve godine
- kako hoda neko ko je zaljubljen

4.

Svi sede u krugu, voditelj kaže: Sada pokušajte da osobu sa desne strane predstavite na pozitivan način. Recite njeno ime i nešto što vam se kod nje sviđa ili na njoj samoj. Na primer: "Ovo je Lara, dopada mi se to što je uvek nasmejana".

Na kraju svake radionice rade se završne vežbe čija je osnovna funkcija da se učesnici zabave i odu sa radionice sa prijatnim osećanjem da su nešto zajedno radili. Ove igre pomažu da se srede utisci stečeni tokom radionice i da se učesnici opuste posle napornijih aktivnosti, kao i da se za kraj razmene afirmišuće poruke.

U nastavku dajemo dva primera završnih igara koji se mogu koristiti u radionicama:

1.

Sada ćemo svi zajedno pokušati da napravimo jednu priču. Neko će započeti priču, reći će jednu reč i tu istu reč zapisati na papiru koji ću vam dati. Potom će papir dati osobi do sebe. Ona će ponoviti prethodnu reč i dodati novu koju će i zapisati, i tako redom. Znači, svako će ponoviti sve što su rekli pre njega i smisliti nastavak, tj. još jednu reč. To na kraju treba da bude naša zajednička priča. Pri tome treba da se trudite da priča bude što neobičnija.

2.

Voditelj na tabli zalepi stikere sa imenima svih učesnika. Učesnicima podeli prazne stikere i flomastere i kaže: Imate priliku da svom drugu ili drugarici napišete nešto lepo, nešto što cenite kod njega, nešto što vam se sviđa, nešto što do sada niste imali priliku da mu kažete. Nemojte se potpisivati. Povremeno možete zameniti flomastere da vaša poruka ne bi bila prepoznata po boji flomastera. Kada napišete poruku zalepite je ispod stikera sa imenom onog kome je napisana. Kada voditelj proceni da su uglavnom svi razmenili poruke, prekida igru: Sada možeta odlepiti papire i pročitati šta piše na njima. Neka vam to ostane kao poklon i uspomena na ove radionice.

I za kraj:

Nakon završene radionice sprovodi se evaluacija radionice, koja treba voditelju da pruži informaciju o tome kako su se učesnicima pojedine radionice ili aktivnosti dopale, kako ih procenjuju. Evaluacija se vrši anonimno, bez naposrednog nadgledanja voditelja.

Radionica 1.: Različitost kultura

Cilj radionice:	Da učesnici uoče načine na koje se opažaju različitosti. Da učesnici uoče kako način na koji nas drugi opažaju utiče na to kako opažamo sebe.
Trajanje:	2 sata
Ciljna grupa:	Učenici osnovnih i srednjih škola
Struktura radionice:	1. Uvodna aktivnost – TRI KULTURE Učesnici izvlače stikere različitih boja (tri boje) i na osnovu izabranih boja se podele u tri grupe. Svaka grupa stane u određeni deo prostora što dalje jedni od drugih. Učesnici stikere zalepe tako da budu vidljivi jer im oni pomažu da se razlikuju i budu prepoznatljivi. Učesnicima se daje objašnjenje da svaka grupa predstavlja po jednu kulturu, a zatim se svakoj grupi pročitaju pravila ponašanja u toj kulturi, tako da drugi ne čuju (ili se svakoj grupi da ceduljica sa opisom ponašanja kulture). Važno je da se naglasi da svi moraju da se pridržavaju napisanog na cedulji i da šta god se dešavalo treba da se drže pravila svoje kulture. Opis ponašanja pripadnika prve kulture: • odbroje u sebi do 6 pre nego što kažu nešto; • na zvuk zvona (pištaljke) zaćute i osluškuju; • na pitanje “Kako si?” pokriju oči rukama. Opis ponašanja pripadnika druge kulture: • čim nekog sretnu, pitaju “Kako si?” i unose se u lice sagovorniku; • na zvuk zvona (pištaljke) protežu se (prave pozdrav suncu) • kad sagovornik govori tiho ili ćuti postaju bučni, viču da bi uspostavili kontakt. Opis pripadnika treće kulture: • govore tiho; • na zvuk zvona (pištaljke) poklone se duboko; • drže distancu od pola metra od sagovornika (izmiču se). 2. Glavna aktivnost – IGRANjE ULOGA Sve tri grupe - kulture kreću u šetnju sa ciljem da se upoznaju s drugima i pitaju sagovornike ono što ih

	interesuje, a da pri tome ne odstupe od pravila svoje kulture. Mogu slobodno da se kreću, susreću s kim god žele i razgovaraju o čemu god hoće. Kada se igra završi učesnici se vraćaju u svoje grupe i zapisuju zapažanja o drugim dvema grupama (koga su sreli, kakvi su ti...) i daju imena drugim kulturama. 3. Završna aktivnost – DISKUSIJA Razmena u velikoj grupi na način da predstavnik svake grupe govori o drugim grupama. Sve što kažu se zapisuje na flip-čartu. Dok jedna grupa govori, drugi bi trebalo da ćute i slušaju. Kada se završi sa razmenom, svaka grupa govori o sebi i to se zapisuje. Zatim se učesnici pozivaju da da komentarišu dobijene liste, da objasne kako su, na osnovu čega zaključivali o drugima. Voditelj struktuira diskusiju u celoj grupi prema sledećim pitanjima: • Šta može da znači činjenica što mislimo isto o pripnicima neke grupe ljudi, nekom narodu? Šta učesnici misle da li su to predrasude? Da li se predrasude mogu menjati? Rezimira se aktivnost tako što se objasni da stereotipi I predrasude nastaju na osnovu nedovoljno znanja o drugima, na osnovu površnih opažanja, na osnovu pogrešnih tumačenja.
Materijal i oprema:	• papiri A4 • stikeri • flomasteri • hamer • materijal za učesnike „PONAŠANjE PRVE, DRUGE I TREĆE KULTURE“

**Radionica preuzeta iz programa ”Ni crno ni belo” (Vranješević, Trikić, 2000)*

Radionica 2.: Ljudska prava

Cilj radionice:	Da učesnici povećaju svoju pažnju i uoče načine na koje mogu biti ugrožena ljudska prava.
Trajanje:	2 sata
Ciljna grupa:	Učenici osnovnih i srednjih škola
Struktura radionice:	1. Uvodna aktivnost Učesnicima se objašnjava suština ljudskih prava – da ona predstavljaju opšti konsenzus i da su takva da se od njih ne može odustati. Učesnici, svako za sebe naA4 papiru napišu listu prava koja smatraju ljudskim pravima. 2. Glavna aktivnost Na tabli se zapišu ona ljudska prava koja je većina učesnika uvrstila u svoj katalog. Zatim se sastavlja lista prava za koja učesnici smatraju da su deci migranatima ugrožena. Vodi se razgovor o tome. 3. Završna aktivnost – DISKUSIJA Učesnici se pozivaju da komentarišu dobijene liste, da objasne kako su, na osnovu čega zaključivali o ugroženosti ljudskih prava migranata.
Materijal i oprema:	• papiri A4 • stikeri • flomasteri • hamer

Radionica 3. : Diskriminacija

Cilj radionice:	Da učesnici osveste različite etničke stavove, osećanja, ponašanja i vrednosti koji stoje u osnovi stereotipa i predrasuda
Trajanje:	2 sata
Ciljna grupa:	Učenici srednjih škola
Struktura radionice:	1. Uvodna aktivnost – PISMO: Ja sam Selin... Učesnici se podele u male grupe (po 5 u grupi). Pročita im se pismo devojke Selin. Učesnici u malim grupama biraju/ili izvlače po jednu ulogu iz scenarija koju će odigrati u rol play-u. Pismo: Ja sam Selin. Sa svojim dečkom viđam se već tri meseca i divno nam je zajedno. On je sladak, voli me i ne smeta mu moje poreklo (Ja sam Sirijka). Problem je nastao kada je poželeo da me upozna sa svojim drugovima. Na tu žurku sam došla puna iščekivanja, ali sam se razočarala. Očigledno im se nije dopalo što sam Sirijka. Ništa nisu direktno rekli, ali po načinu kako su se ponašali prema meni bilo je jasno da im se ne dopadam. O tome sam kasnije razgovarala sa svojim dečkom i on mi je rekao da preterujem i da se oni uvek tako ponašaju kada prvi put upoznaju neku njegovu devojku. Rekao mi je da im treba vremena da se opuste i da me prihvate, ali ja nisam sigurna da će se to ikada desiti. O tome sam razgovarala samo sa najboljom prijateljicom. Uloge: Selin, dečko, dva druga, prijateljica 2. Glavna aktivnost – IGRANjE ULOGA Učesnici treba da osmisle i zapišu tipične stavove, osećanja i ponašanja likova koje igraju, a zatim da dramatizuju scenario koji su dobili i odigraju ga. Ostali učesnici su posmatrači koji prate šta se dešava tokom dramatizacije. 4. Završna aktivnost – DISKUSIJA Nakon igranja uloga, organizuje se grupna diskusija polazeći od sledećih pitanja: • Kako su se osećali u ulozi koja im je pripala? • Kako je to biti neko drugi, posebno onda kada nam se ponašanja i stavovi te osobe ne dopadaju? • Šta im je bilo najteže?

	• A šta najlakše? Zašto? • Koje su stereotipe i predrasude likovi pokazali?
Materijal i oprema:	• scenario na papiru A4 • stikeri • flomasteri • hamer

Ova radionica se može igrati kao Forum predstava.

Radionica 4. Forum teatar

Cilj radionice:	-Upoznati mlade sa Forum pozorštem i igrama, vežbama, strategijama -Podstaći učenike da igraju forum predstave sa vršnjacima iz migrantske populacije, jer se problemi i teme izražene u predstavama tiču svih njih i zato treba zajedno da istražuju -Podstaći učenike da izraze svoje potencijale, da kosriste pozorište kako bi isprobali akcije koje mogu da koriste u svakodnevnom životu kako bi se izborili sa raznim pritiscima i kako bi menjali stvari na bolje
Trajanje:	2 x 2 sata
Ciljna grupa:	Učenici srednjih škola
Struktura radionice:	1. Uvodna aktivnost Upoznavanje i predstavljanje. Igre za zagrevanje i stvaranje dinamike grupe. Upoznavanje sa Forum teatrom. Vežbe ritma i pokreta. 2. Glavna aktivnost Zajednički izbor teme od koje će se praviti Forum predstava Vežbanje modeliranja – izražavanje telom, formiranje slika Pravila i uloga Džokera Oblikovanje price Građenje scena Rad na likovima Igranje predstave za publiku Ponovno igranje predstave I intervencije gledalaca 5. Završna aktivnost – DISKUSIJA Nakon igranja uloga, organizuje se grupna diskusija polazeći od sledećih pitanja: • Kako su se osećali u ulozi • Kakvo je iskustvo gledalaca

Materijal i oprema:	• video bim i laptop • flomasteri • hamer

LITERATURA:

Assembly, U. G. (2016). New York declaration for refugees and migrants. *UN Doc. A/71/L*, *1*, 13.

Boal, A. (2005). *Legislative theatre: Using performance to make politics*. Routledge

Boal, A. (1979). Theater of the oppressed. New York, NY: Urizen Books.

Boeles, P., Den Heijer, M., Lodder, G. G., & Wouters, C. W. (2014). *European Migration Law 2nd edition*. Intersentia.

Carro, D., Valera, S., & Vidal, T. (2010). Perceived insecurity in the public space: Personal, social and environmental variables. *Quality & Quantity*, *44*(2), 303-314.

Cohen, J. H., & Sirkeci, I. (Eds.). (2021). *Handbook of Culture and Migration*. Edward Elgar Publishing.

Cohen, J. H., & Sirkeci, I. (2011). *Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility*. University of Texas Press.

Djurdjević, Dukanac (2019), Psihosocijalna podrška mladim migrantima, INTERNATIONAL SCIENTIFIC– PROFESSIONAL CONFERENCE "Challenges in theory and practice of social work with migrants", Zbornik apstrakta, Visoka škola socijalnog rada Beograd, 2019

Gupte, J., & Mehta, L. (2013). Disjunctures in labelling refugees and oustees. In *The Power of Labelling* (pp. 74-89). Routledge.

Henry Osokpo, O., James, R., & Riegel, B. (2021). Maintaining cultural identity: A systematic mixed studies review of cultural influences on the self-care of African immigrants living with non-communicable disease. *Journal of Advanced Nursing*.

Heckmann, F. (2008). Education and Migration. Strategies for integrating migrant children in European schools and societies. A synthesis of research findings for policy-makers; Report submitted to the European Commission by the NESSE network of experts.

Kotzur, P. F., Forsbach, N., & Wagner, U. (2017). Choose your words wisely. *Social Psychology*.

Kotzur, M., & Feil, L. A. (2021). A culture of mobility? Perspectives on the human rights-based migration government. In *Handbook of Culture and Migration*. Edward Elgar Publishing.

Krstić, I. (2012). Zaštita prava migranata u Republici Srbiji. Priručnik za državne službenike I službenike u lokalnim samoupravama. *Beograd: Međunarodna organizacije za migracije-Misija u Srbiji*.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological review*, *50*(4), 370.

McAdam, J. (2019). Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. *International Legal Materials*, *58*(1), 160-194.

Meintjes, G. (1997). Human rights education as empowerment: Reflections on pedagogy. *Human rights education for the twenty-first century*, 64-79.

Özmen, S. Establishing Feeling of Security for the People Who Suffer from Conflict. In *TMC2017 Conference Proceedings* (pp. 13-21). Transnational Press London.

Đurđević, S. & Dukanac, V. "PSYCHOSOCIAL SUPPORT TO YOUNG MIGRANTS", *International scientific-professional conference "Challenges in theory and practice of social work with migrants", Zbornik apstrakta, str. 25.*

WEB IZVORI:

www.euinfo.rs/podrska-eu-upravljanju-migracijama

https://serbia.iom.int/iom-serbia

Government of the Republic of Serbia (2020). Migration profile of the Republic of Serbia for 2019.

https://kirs.gov.rs/cir

https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Serbia%20Update%20January-February%202021_0.pdf

https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf

United Nations Department of Economic and Social Affairs
https://refugeesmigrants.un.org/definitions

Glossary on Migration, 2019. Dostupno na:
https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html

http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/index_en.htm pristupljeno 28.092021.

Universal Declaration of Human Rights, http://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html

https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf

https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf

http://azil.rs/azil_novi/wp-content/uploads/2018/03/Ljudska-prava-SR.pdf

Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration A/RES/73/195 Dostupno na: https://migrationnetwork.un.org/sites/default/files/docs/gcm-n1845199.pdf

https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf

http://www.mpn.gov.rs/strucno-uputstvo-za-ukljucivanje-ucenika-izbeglicatrazilaca-azila-u-sistem-obrazovanja-i-vaspitanja/

https://erika-mann-grundschule.com/

https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2018/11/MIGRACIJE-I-OBRAZOVANJE-izazovi-integracije-dece-migranata-azilanata-f.pdf

https://mixedcompanytheatre.com/who-we-are/about-forum-theatre/

https://www.youtube.com/watch?v=NbYx01re-ec

https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

https://reliefweb.int/report/serbia/unhcr-serbia-monthly-update-december-2020

https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2020/08/Stavovi-prema-izbeglicama-i-migrantima_2020.pdf

Pravni izvori:

Zakon o upravljanju migracijama (“Sl. glasnik RS” ,107/12)

Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period 2015–2020. godine (“Sl. glasnik RS”, 019/15)

Zakon o azilu i privremenoj zaštiti („Sl. glasnik RS”, 24/18)Zakon

o strancima („Sl. glasnik RS”, 24/18)

Zakon o izbeglicama ("Sl. glasnik RS", 18/92; "Službeni list SRJ", br. 42/2002; "Službeni glasnik RS", br. 45/2002)

Zakon o zabrani diskriminacije "Sl. glasnik RS", br. 22/2009 i 52/2021)

Ustav Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Sl. glasnik RS", br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020)

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije.
Sadržaj je isključiva odgovornost Centra za društvene integracije i ne odražava nužno stavove Evropske unije i Međunarodne organizacije za migracije (IOM).